

Dragovan Šepić

VELIKA BRITANIJA I PITANJE REVIZIJE JUGOSLAVENSKO-TALIJANSKE GRANICE 1941.

Ovaj prilog proučavanju povijesti jadranskog pitanja u drugom svjetskom ratu nešto je dopunjen referat održan u Piranu 2. X 1974. na »Zborovanju slovenskih zgodovinarjev«. O britanskom obećanju podrške za reviziju jugoslavensko-talijske granice i o pokretanju pitanja Julijske Krajine u god. 1941. o čemu je riječ u ovom prilogu, sve se do nedavna vrlo malo znalo. O tome nema spomena u memoarskim radovima ni britanskih ni jugoslavenskih državnika i političara, pastoga i nije bilo obrađeno u našoj i stranoj povijesnoj literaturi. Tek nakon otvaranja arhiva Foreign Officea za razdoblje drugoga svjetskog rata omogućeno je da se pronađu dokumenti koji pružaju sigurnije podatke za osvjetljavanje pitanja revizije jugoslavensko-talijske granice pred ulazak Jugoslavije u Trojni pakt i nakon državnog udara od 27. ožujka 1941. te odlaska jugoslavenske vlade u izbjeglištvo. O tome je do sada objavila neke parcijalne podatke samo britanska historičarka Philis Auty u članku »Između obećanja i pobjede« štampanom u beogradskom tjedniku NIN 30 VII 1972.

I

Mogućnost revizije jugoslavensko-talijske granice, utvrđene ugovorima zaključenim u Rapalu 12. studenog 1920. i u Rimu 27. siječnja 1941. bilo je u drugom svjetskom ratu po prvi razmatrano u siječnju 1941. Uvjeti za to su stvoreni nakon napada Italije na Grčku kada je talijanskoj vojsci nakon kontraofenzive grčke vojske zaprijetila opasnost da pretrpi poraz i kada je Njemačka, koja je već počela vršiti pripreme za napad na Sovjetski Savez, u nastojanju da osigura svoja leđa na Balkanu, odlučila priteći Italiji u pomoć. U njemačkim planovima za napad na Grčku Jugoslavija je zauzimala važno mjesto jer je od njenog držanja zavisilo da li će vojne operacije protiv Grčke, koje su se imale izvršiti preko bugarskog teritorija, biti brze i uspješne. Stoga se njemačka diplomacija trudila ne samo da osigura neutralnost Jugoslavije nego i njenu suradnju u okviru Trojnog pakta.¹ Tom su paktu u studenom 1940. već pristupile Slovačka, Mađarska i Rumunjska a povelu su se i pregovori s bugarskom vladom radi njenog što skorijeg potpisa tog pakta. Njemačka se vojska već od prvog tjedna u siječnju 1941. nalazila u Rumunjskoj i očekivani pristup Bugarske Trojnom paktu najavljivao je ulazak njemačkih trupa i u tu zemlju i njihovu koncentraciju na bugarsko-grčkoj granici radi napada na Solun.

Velika Britanija, koja je nakon poraza Francuske ostala sama u ratu protiv Njemačke, bila je zabrinuta za svoj položaj na Sredozemlju ako kon-

¹ O tome u J. B. Hoptner, *Yugoslavia in Crisis 1934—1941*, New York and London, 1963, str. 204—205; A. Breccia, *La neutralità della Jugoslavia nella seconda guerra mondiale* (disertacija, Università di Roma, 1966), str. 322—341; B. Krizman, *Odnosi Jugoslavije s Njemačkom i Italijom 1937—1941*, *Historijski zbornik* XVII/1964, str. 236—238; F. Culinović, *Dvadeset sedmi mart*, Zagreb, 1965, str. 80—100.

centrični talijansko-njemački napad dovede do brze kapitulacije grčke vojske. Ona je bila svjesna da ne može pružiti Grčkoj bitniju vojnu pomoć koja bi joj omogućila da izdrži preteći napad, stoga je nastojala navesti Tursku i Jugoslaviju da se suprotstave njemačkom napadu na Grčku i da zajedno s njome formiraju na Balkanu zajedničku frontu. Međutim, turska vlada se dugo vremena kolebala, isprva je i odbila jednu jugoslavensku ponudu u tom smislu, a kada se konačno 19. siječnja, na britanski nagovor, odlučila da predloži jugoslavenskoj vladi razgovore o zajedničkoj akciji, njen je prijedlog naišao u Beogradu na nevjerovanje.² Na britansko traženje je i američka vlada pokušala pomoći britanska nastojanja i predsjednik F. D. Roosevelt je poslao puk. Williama Donovana u posebnu misiju na Balkan. Nakon neuspjelih razgovora u Sofiji Donovan je od 23. do 25. siječnja vodio u Beogradu razgovore s knezom namjesnikom Pavlom i predsjednikom vlade Dragišom Cvetkovićem. Oni su mu objasnili tešku situaciju u kojoj se nalazila Jugoslavija pred njemačkom presijom i rekli da ne znaju kako da postupe kada njemačke trupe uđu u Bugarsku, ali su ipak uvjerali da neće nikako dopustiti prijevoz njemačkog ratnog materijala ili njemačkih trupa preko jugoslavenskog teritorija, a ukoliko Nijemci pokušaju silom ući u Jugoslaviju da će jugoslavenska vojska pružiti odlučan otpor.³

Takvo držanje jugoslavenske vlade nije moglo umiriti britansku vladu koja je očekivala od Jugoslavije da pravovremeno i odlučno intervenira protiv pretećeg njemačkog napada na Grčku, pa se čak zanosila mišlju da bi jugoslavenska vojska mogla napasti talijansku vojsku u Albaniji.⁴ Stoga britanska diplomacija ispituje u to vrijeme načine na koji bi mogla navesti jugoslavensku vladu na odluku. Jedan od načina na koji je pomišljala bila su obećanja Jugoslaviji da će nakon pobjede u ratu dobiti slovenske i hrvatske teritorije koje su nakon prvoga svjetskog rata pale pod Italiju.

Inicijativa nije potekla od Foreign Officea već od jugoslavenske strane, ali ne od vlade. Poslanik Kraljevine Jugoslavije u Moskvi Milan Gavrilović, koji je bio pristaša suradnje Jugoslavije s Turskom, Grčkom i Velikom Britanijom, u drugoj je polovini siječnja izrazio britanskom ambasadoru u Moskvi siru Staffordu Crippsu mišljenje da bi se na držanje jugoslavenske vlade moglo jako utjecati ako bi britanska vlada obavijestila kneza Pavla da Velika Britanija neće zaključiti separatan mir s Italijom na temelju »status quo« već da će čak prihvatiti jugoslavenski zahtjev za »istarskim poluotokom sve do Gorice« i za »talijanskim otocima uz jugoslavensku obalu«.⁵

Foreign Office je želio provjeriti ozbiljnost tog prijedloga i zatražio je mišljenje britanskog poslanika u Beogradu Ronalda Iana Campbella. Poslanik je odgovorio da je u Jugoslaviji uistinu proširena bojažan da bi britanska vlada mogla zaključiti s Italijom separatan mir na štetu Jugoslavije i da bi nada u dobijanje Istre i otoka duž istočne obale Jadrana mogla goditi Slovencima i Hrvatima. Njegovo je mišljenje da bi takva ponuda mogla koristiti da se osujete ponude koje Nijemci čine jugoslavenskoj vladi. On sam nije u jugoslavenskim službenim krugovima čuo, osim nejasnih aluzija na Istru, nikakvih zahtjeva za teritorijalnim proširenjima koja bi išla dalje od Istre.⁶

² J. B. Hoptner, n. dj., str. 204—205.

³ Isto, str. 205; A. Breccia, n. dj., str. 352—356.

⁴ W. Churchill, *The Second World war*, III, London 1950, str. 86.

⁵ Arhiv Foreign Officea u Public Record Officeu u Londonu, FO 371/30240/8342 R 960, dalje AFO.

⁶ AFO R 1949.

Ohrabren takvim mišljenjem Campbella, Foreign Office je želio da se pitanje obavijesti o pitanju jugoslavensko-talijanske granice. Stoga je zatražio od instituta »Foreign Research and Press Service« pri Balliol Collegeu u Oxfordu da izradi iscrpan memorandum o tom pitanju. Memorandum pod naslovom »Jugoslavenska prava na neke talijanske teritorije« bio je dovršen već 5. veljače 1941. i 7. veljače predan Foreign Officeu.⁷

U memorandumu se tvrdi da Jugoslavija može na osnovu načela narodnosti polagati pravo na cijelo bivše Austrijsko primorje (Istra, Trst, Gorica—Gradiška) izuzev ravnice zapadno od Tržiča (Monfalcone), grada Trsta i zapadne obale Istre, a može polagati pravo i na dio bivše Kranjske koji je Italija anektirala nakon prvoga svjetskog rata. Povrh toga, ona ima pravo tražiti Zadar i Rijeku, te izolirane talijanske anklave na jugoslavenskom teritoriju, i na otoke Cres, Lošinj i Lastovo, među kojima je jedino na Lošinju 1910. postojala talijanska većina.

U potvrdu tog tvrđenja memorandum se poziva na austrijski popis stanovništva od 1910. Za talijanski popis od 1921. kaže se da je samo jače naglasio postojeći karakter kotara, koji su bili 1910. označeni kao talijanski, ali da nije pokazao da bi se etnički karakter tih krajeva izmijenio. Kasnije pak talijanske statistike nisu označavale narodnost.

U memorandumu se upozorava da unatoč jasnoj etničkoj granici primjena načela narodnosti u Julijskoj Krajini nailazi na neke teškoće: 1) jer je Trst, koji je po kulturi i privrednom životu talijanski grad, okružen teritorijem nastanjenim Slavenima i što je on od najveće ekonomske važnosti za Srednju Evropu, ali po načelu »što manje graničnih izmjena to manje stradanja« trebao bi ipak ostati Italiji; 2) što je zapadna obala Istre, koja je također etnički talijanska, izolirana slavenskim »hinterlandom«, pa bi etnička granica presjekla željezničku vezu Pule s Trstom i ostavila pod Italijom premalo Jugoslavena koji bi se mogli razmjeniti kada bude došlo do razmjene stanovništva. Stoga se izražava mišljenje da bi se granica u Istri mogla povući »u korist Italije« približno duž Wilsonove linije; 3) što se tiče Gorice, odluka zavisi o tome da li se smatra da bi više osiguravala mir etnička ili ekonomska granica. Načelo narodnosti i talijanski strategijski interes iziskivali bi da se granica povuče sjeverno od Gorice i željezničke pruge Gorica—Štanjel (San Daniele). Time bi bilo područje gornje Soče teško pogođeno jer bi bilo odijeljeno od Gorice, ali bi imalo željezničku vezu s ostalom Slovenijom. Prema tome, Goricu bi, sve u svemu, budući da je talijanski grad, trebalo ostaviti Italiji.

U memorandumu se kaže da je Italija svojim postupkom prema jugoslavenskoj nacionalnoj manjini dala »upadljiv primjer nasilne denacionalizacije« i da je zbog toga izgubila pravo da i dalje vlada Slovencima i Hrvatima tih krajeva.

Na kraju prvog poglavlja se zaključuje da bi se jugoslavensko-talijanska granica imala nakon rata pomaknuti na staru austrijsko-talijansku granicu, odakle bi tekla prema istoku sjeverno od Gorice i Štanjela i dalje prema jugu do ušća rijeke Raše, tako da bi svi teritoriji sjeverno i istočno od te linije pripali Jugoslaviji. Nakon povlačenja nove granice izvršila bi se razmjena

⁷ Yugoslav claims on certain Italian territories, Oxford, 5. II 1941, AFO R 1949. Kratak sažetak nekih dijelova memoranduma i nekoliko odlomaka u Ph. Auty, n. dj. Originalni tekst memoranduma u Priloga 1. Memorandum je vjerojatno napisao profesor Laffan.

stanovništva i to na dobrovoljnoj bazi. Tu se napominje također da bi postojeća prava Madžarske u riječkoj luci trebalo sačuvati.

U drugom poglavlju memoranduma se objašnjavaju jugoslavenski i talijanski zahtjevi na pariskoj mirovnoj konferenciji 1919—1920, posebno analizira Wilsonova linija i kritički prikazuje granica povučena na osnovi Rapalskog ugovora 1920. i Rimskih ugovora 1924, ističući da je tom prilikom bilo teško povrijeđeno načelo narodnosti. U memorandumu se iznose razlozi zašto je Italija tražila tako nepravednu granicu i podrobnije prikazuje težak položaj u kojem se našla jugoslavenska manjina pod Italijom zbog denacionalizatorske politike talijanskih vlasti. Ta se politika analizira posebno u periodu od 1918—1923, od 1923. do 1929. i od 1929. do 1941. U zaključku se kaže da je nemoguće utvrditi koliko je ta politika imala uspjeha, ali da nije vjerojatno da bi uspjela potpuno ugušiti nacionalnu svijest Slovenaca i Hrvata u Juljskoj Krajini. Stoga se ističe kako je potrebno pričinjene nepravde ispraviti.

Kao osnovni kriterij za rješenje pitanja jugoslavensko-talijanske granice u memorandumu se uzima načelo narodnosti s time da bi se izvršile izmjene etničke linije vodeći računa o ekonomskim interesima stanovništva. Da bi se pak postigla što je moguće etnički jasnija granica predlaže se razmjena stanovništva. Međutim, u memorandumu se tvrdi da razmjena stanovništva ne bi bila dovoljna. Ako se prihvati za reviziju načelo narodnosti, posao ne bi bio težak, kaže se u memorandumu. Revizijom granice prema tom načelu Italiji bi ostao obalni pojas nejednake širine od predratne austrijsko-talijanske granice do južnog rta istarskog poluotoka, uključujući tu Tržič, Gradišku, Goricu, Trst, Rovinj i Pulu, dok bi sva ostala obala pripala Jugoslaviji. Ali, osim etničkih postoje i drugi razlozi, kaže se u memorandumu. Područje oko sjevernog toka Soče, koje je 1921. bilo potpuno slovensko, ima svoje ekonomsko središte u Gorici, gdje su Talijani u većini, stoga bi iz ekonomskih razloga Gorica mogla biti dodijeljena Jugoslaviji. Međutim, ako se to ne bi htjelo, onda bi granicu trebalo povući nešto malo na sjever od Gorice i od željezničke pruge Gorica—Štanjel—Trst, tako da bi u jednom i drugom slučaju dolina Soče bila povezana s Jugoslavijom a Trst s Videmom (Udine) i s Austrijom. Željeznička pruga Pula—Trst, koja inače teče teritorijem nastanjenim Hrvatima i Slovencima, iz ekonomskih razloga i zbog više kulture Talijana, trebalo bi da ostane pod Italijom a hrvatsko i slovensko stanovništvo tog dijela Istre nije suviše brojno a da se ne bi moglo razmijeniti s talijanskim stanovništvom istočne Istre, Zadra, Rijeke, istarskih otoka i Dalmacije. Stoga se u memorandumu predlaže da granica slijedi Wilsonovu liniju od rijeke Baše na sjever do jedne točke nešto istočno od Štanjela. U bilješci memoranduma se napominje da bi etnički ispravnija granica bila ako bi Buzet i Pazin pripali Jugoslaviji. U tom bi slučaju trebalo da Italiji ostane željeznička pruga od Pule do Kanfanara, odakle bi se mogla sagraditi pruga do Motovuna, gdje bi se nadovezala na prugu Poreč—Motovun—Piran—Trst, no na taj bi se način, upozorava se u memorandumu, ostavilo premalo hrvatskog stanovništva u Italiji koje bi se moglo uzeti u obzir za razmjenu. Osim toga, skreće se pozornost da bi takva granica u slučaju rata između Jugoslavije i Italije bila za Italiju nepovoljna jer bi bila suviše blizu Trstu i položaj bi talijanske zapadne Istre postao nesiguran. Uzimaju se dakle u obzir i interesi strategijske sigurnosti Italije u tim krajevima. U memorandumu se također predlaže da pripadnu Jugoslaviji Rijeka, Zadar, Lošinj i Lastovo.

Ukoliko bi se prihvatio taj prijedlog, kaže se u memorandumu, Jugoslavija bi dobila cijeli Kvarner, najveći bi dio slovenskog teritorija u Italiji bio oslobođen iako bi bio bez veze s Trstom i možda s Goricom, u Trstu i možda Gorici ostalo bi malo Slovenaca koji bi se mogli razmijeniti s Talijanima što su se nedavno naselili na teritoriju sjeverno od Trsta i oko sto tisuća Hrvata i Slovenaca srednje i sjeverne Istre razmijenilo bi se za Talijane iz Rijeke, Zadra, istočne Istre, istarskih otoka i Dalmacije. Razmjena bi stanovništva morala biti dobrovoljna a oni koji bi odbili da se isele ne bi uživali »manjinske privilegije«.

Na kraju se memorandum napominje da novi jugoslavenski teritoriji u skladu s federalnim uređenjem koji se počeo izgrađivati u Jugoslaviji ne bi potpali pod upravu donekle »balkanskih« Srbijanaca već pod više evropsku upravu Ljubljane i Zagreba. Isto se tako izražava mišljenje da bi, u slučaju da se revizija jugoslavensko-talijanske granice izvrši na osnovu načela narodnosti, trebalo da se isto načelo primijeni i na jugoslavensku granicu prema Albaniji i Mađarskoj na štetu Jugoslavije.

Nešto detaljnije iznošenje sadržaja tog memorandum bilo je potrebno jer je on ušao u materijale o jugoslavensko-talijanskoj granici Foreign Officea koji su se razmatrali u britanskim službenim krugovima ne samo u to vrijeme nego i kasnije, nakon rata, kada se na konferenciji mira raspravljalo o ugovoru o miru s Italijom. Tada će se britanski stav o tom pitanju temeljiti uglavnom na idejama i prijedlozima iznesenim u tom memorandumu. Memorandum, kao što se ističe već u njegovu uvodnom dijelu, ispituje problem jugoslavensko-talijanske granice s etničkog i donekle ekonomskog gledišta, a ne raspravlja o političkim momentima, odnosno o britanskoj politici prema Italiji koja je bila tada, kao i kasnije, važan faktor u određivanju britanskog stava prema pitanju jugoslavensko-talijanske granice. Međutim, on nastoji da bude »realističan« u svojim prijedlozima tako da predlaže kao novu granicu liniju koja bi bila kompromisna, na sredini između rapalske granice i etničke granice, tako da bi je Italija mogla prihvatiti, utoliko više što vodi računa o njenim stratejskim i ekonomskim interesima u tim krajevima.

U toku veljače 1941. se položaj na Balkanu pogoršao. Prikliještena između Njemačke i Italije i pred neposrednom opasnošću da bude izolirana i bespomoćna, Jugoslavija nastoji izbjeći pristupanje Trojnom paktu koje njemačka vlada traži s nesmanjenom upornošću. Ona ispituje kakve mogućnosti postoje da joj Sovjetski savez pruži pomoć. No, sovjetska vlada ne želi svojom politikom na Balkanu izazvati Njemačku iako afirmira svoju zainteresiranost za Balkan, posebno Bugarsku, gdje šalje u posebnu misiju generalnog sekretara komesarijata vanjskih poslova Soboljeva (10. veljače), a pridaje važnost i Jugoslaviji, kojoj obećaje pomoć, no uvijek s rezervom da je to ne dovede do rata s Njemačkom.⁸ Knez Pavle i vlada se obraćaju i Italiji, predlažući talijanskoj vladi obnovu ugovora Ciano-Stojadinović a zatim pristajući i na novi ugovor, kao što je to tražio Mussolini, sve u nadi da bi mogli izbjeći potpisivanje Trojnog pakta. Mussolini se stoga neko vrijeme pokazuje spremnim da pristane da Jugoslavija dobije Solun, no pod uvjetom da se izvrši razmjena stanovništva tako da Slovenci i Hrvati budu preseljeni u Jugoslaviju u zamjenu za iseljenje Albanaca iz Kosova u Albaniju. Međutim, knez Pavle nije bio za takvo rješenje a i Mussolini nije ostao pri svom prijedlogu kad je

⁸ Hoptner, n. dj., str. 206—208.

vidio da Hitler inzistira na ulasku Jugoslavije u Trojni pakt kao jedinoj sigurnosti da će Jugoslavija voditi politiku u interesu sila Osovine.⁹ Predsjednik jugoslavenske vlade Cvetković i ministar vanjskih poslova Cincar-Marković posjetili su stoga Hitlera u Berghofu 14. veljače da bi objasnili stav Jugoslavije prema Trojnom paktu, tako da je bio odložen odgovor na Hitlerov zahtjev da Jugoslavija uđe u Trojni pakt.¹⁰ Nakon njihova povratka u Beograd knez Pavle je razgovarao s britanskim poslanikom Campbellom da izvidi kakvu pomoć može Velika Britanija pružiti Jugoslaviji ako se odupre njemačkom napadu na Solun odnosno na Grčku. Campbell mu je odgovorio da je Velika Britanija već pružila znatnu pomoć u naoružanju i materijalu Grčkoj i Turskoj i da će moći pojačati svoju pomoć iz snabdjevanja koje prima od Sjedinjenih Američkih Država, ali da britanska vlada misli da se i same balkanske države, ako nastupe složno, mogu oduprijeti njemačkom prodoru na Balkan i da bi i Jugoslavija u tom slučaju mogla računati na britansku pomoć.¹¹ Churchill je mislio da će Jugoslavija stati na stranu Velike Britanije i oduprijeti se Njemačkoj ako bude vidjela da Velika Britanija pruža efikasnu pomoć Grčkoj. Britanska diplomacija pravi napore da turska vlada izmijeni svoj rezervirani stav, ali bez uspjeha. Turska vlada produžuje 17. veljače ugovor o nenapadanju s Bugarskom i u zajedničkoj deklaraciji, koja je bila objavljena dan nakon toga ističe se, kako Turska i Bugarska smatraju nepromjenljivim temeljem svoje politike uzdržavanje od svakog napada i kako su odlučne u daljem razvijanju prijateljstva i međusobnog povjerenja, što se protumačilo kao nezainteresiranost Turske za događaje van njenih granica i to upravo u trenutku kada su se na Balkanu pripremala iznenađenja. Američki poslanik u Beogradu A. B. Lane zanimalo se za držanje jugoslavenske vlade i nastojao utjecati na njen odlučniji stav prema opasnosti njemačke agresije, ističući svoje mišljenje, koje je zvučalo i kao prijetnja, da države koje se ne odupru njemačkoj agresiji ne mogu računati na američku pomoć, a niti će ih američka vlada poduprijeti kada se na budućoj konferenciji mira bude raspravljalo o preuređenju Evrope, što je značilo kada se bude raspravljalo i o eventualnim jugoslavenskim zahtjevima za revizijom granica.¹² Knez Pavle je ponavljao da će se Jugoslavija odlučno braniti ako bude napadnuta, a o držanju nakon ulaska njemačke vojske u Bugarsku nije mu mogao dati nikakva obećanja jer, kao što je objašnjavao, Britanci ne mogu Jugoslaviji pružiti pomoć a Jugoslavija bi bila prije uništena nego što bi joj stigla američka pomoć.

Da bi popravio situaciju i doveo do sporazumne akcije između Turske, Jugoslavije i Grčke sam se britanski ministar vanjskih poslova sir Anthony Eden odlučuje da razgovara s turskim i jugoslavenskim državicima. On putuje u Ankaru 26. veljače, odakle se sprema da posjeti Atenu i, kao najvažnije Beograd, a ukoliko to nije moguće da se tajno sastane s knezom Pavlom u Grčkoj.

U takvim prilikama Gavrilović u Moskvi ponovo predlaže 23. veljače britanskom ambasadoru Crippsu da britanska vlada pokuša utjecati na držanje jugoslavenske vlade davanjem obećanja da će Jugoslavija nakon rata dobiti Julijsku Krajinu¹³ a u Foreign Officeu ispituju njegov prijedlog i memorandum Balliol Collegea o reviziji jugoslavensko-talijanske granice.

⁹ Isto, str. 208; Breccia, n. dj., str. 338—341.

¹⁰ Culinović, n. dj., str. 11—116.

¹¹ Hoptner, n. dj., str. 210—211.

¹² Isto, str. 214.

¹³ AFO, FO 371/30240/8342 R-960.

Taj je memorandum bio svestrano razmatran i dobro primljen. Službenik u Južnom odsjeku Foreign Officea P. L. Rose je 24. veljače u popratnoj bilješci sazeo memorandum, ističući da on dokazuje kako Jugoslavija ima na etničkoj osnovi jako pravo na najveći dio istarskog poluotoka i na sve talijanske otoke duž dalmatinske obale izuzev Lošinja, ali ne na Trst, Goricu, Rijeku i Zadar, zatim da se tu radi o približno 8.000 Talijana u Jugoslaviji i 488.000 Jugoslavena u Italiji i da je jugoslavensko pravo na te krajeve to jače što su Talijani nakon prvoga svjetskog rata poduzimali oštre mjere kako bi denacionalizirali Jugoslavena koji žive unutar talijanskog teritorija. Na kraju se napominje da bi »ekonomski i stratejski obziri neznatno izmijenili jugoslavenska prava u prilog Italije«. ¹⁴ Viši službenik u tom odsjeku Nichols je također povoljno ocijenio memorandum i složio se s Roseovim sažetkom, usvojivši i njegovo mišljenje da na etnografskoj osnovi postoji jak razlog za reviziju talijansko-jugoslavenske granice, ali je napomenuo također: »Ako želimo da pružimo Jugoslavenima taj mamac, pretpostavljam da ćemo najprije pribaviti za to pristanak vlade i odlučiti o točnim uvjetima pod kojima će moći državni sekretar moći učiniti takav prijedlog«. Isto je tako upozorio da treba razmotriti ne bi li bilo pametno prije nego što se učini taj korak da se konsultira predsjednika SAD Roosevelta. On misli da bi se Jugoslavenima moglo reći samo to: »da je vlada Nj. Vel. svjesna da na etnografskoj bazi postoje jaki razlozi *prima facie* za reviziju dijelova talijansko-jugoslavenske granice i da će vlada Nj. Vel. to imati na umu na mirovnoj konferenciji«. Zamjenik državnog potsekretara pak sir Orme Sargent je istog dana, 26. veljače, pismeno zapitao stalnog potsekretara za vanjske poslove sira Aleksandra Cadogana da li smatra da je to pitanje za vladin »cabinet paper« (dokument koji se dostavlja članovima vlade) i izrazio mišljenje da bi se dobilo na vremenu ako bi se poslao Edenu telegram u Ankaru kako bi znao općenito za tu ideju prije nego što idućeg tjedna razgovara s predsjednikom jugoslavenske vlade, »ako ga bude vidio«. ¹⁵ Međutim, Cadogan je istog dana stao na gleđište da se ipak mora pribaviti mišljenje vlade da li je načelno spremna već sada preuzeti bilo kakve obveze u pogledu poslijeratnih granica, ali on u to sumnja. Za sada ne bi trebalo ulaziti u detalje, misli Cadogan, već bi se samo moglo izjaviti da »preliminarno razmatranje tog pitanja pokazuje kako postoji *prima facie* razlog za reviziju« a ako u vladi postoji raspoloženje da se to pitanje razmatra, onda bi se moglo pustiti u cirkulaciju vladin dokument. ¹⁶

Na sjednici vlade je 27. veljače bilo odlučeno da se Edenu pošalje »provizorno odobrenje« da u razgovorima s jugoslavenskim državicima »spomene mogućnost revizije talijansko-jugoslavenske granice« i Cadogan je 28. veljače poslao Churchillu na odobrenje nacrt teleograma u smislu vladinog zaključka. U popratnoj bilješci je izrazio mišljenje kako ne smatra da bi već sada trebalo o tome izvijestiti Amerikance jer na osnovu predloženog teleograma »g. Edea nas neće obvezati ni na šta definitivno«. ¹⁷ U isto vrijeme pripremljen je vladin dokument u kojem se daje kratak sadržaj memoranduma o jugoslavensko-talijanskoj granici sa zaključcima i prijedlozima iz tog memoranduma te ističe da postoje »jaki razlozi na etnografskoj bazi u prilog revizije postojeće tali-

¹⁴ AFO, isto.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Isto.

¹⁷ AFO, R-1949.

jansko-jugoslavenske granice u Istri« (pod time se misli na Julijsku Krajinu) i da se »oslobođenje tih Jugoslavena od talijanske vlasti može opravdati na temelju toga što su Talijani činili sve što im je bilo moguće da ih talijaniziraju. U dokumentu se kaže da će Eden uskoro napustiti Tursku (gdje treba da je vidio britanskog ambasadora u Moskvi Crippsa koji mu je vjerojatno spomenuo Gavrilovićev prijedlog) i otputovati u Grčku, gdje treba da se tajno sastane s knezom Pavlom ili, ako to ne bude moguće, sa Cvetkovićem ili Cincar-Markovićem. Britanski kralj je prije nekoliko dana poslao knezu Pavlu poruku, tražeći od njega da izloži, ako može, kakav će biti stav Jugoslavije prema pretećem njemačkom prodoru prema jugu. U dokumentu se kaže da će on vjerojatno izbjeći odgovor, stoga se predlaže da Eden, »prema svom nahodjenju«, saopći jugoslavenskoj vladi, prilikom razgovora koje će imati s njome, da je britanska vlada »sklona prihvatiti zahtjev za revizijom talijansko-jugoslavenske granice«. U tom se dokumentu napominje da se britanska vlada do sada doduše držala općeg pravila da za vrijeme rata ne može raspravljati o bilo kakvim teritorijalnim izmjenama, ali da je »odluka jugoslavenske vlade u sadašnjem trenutku od tolike važnosti da bi vrijedilo preći preko tog općeg pravila ukoliko bi se time moglo navesti Jugoslaviju da oružano intervenira u korist Grčke«. ¹⁸ Dokumentu je bila priložena skica o jugoslovensko-talijanskoj etničkoj granici.

Eden je doputovao u Atenu 2. ožujka, istog dana kada su njemačke trupe, nakon što je bugarska vlada 1. ožujka potpisala Trojni pakt, počele ulaziti u Bugarsku. Knez Pavle, koji je imao 3. ožujka posjetiti Hitlera u Berchtesgaden, nije pristao da se sastane s Edenom, no Campbell, koji je došao iz Beograda u Atenu, obavijestio je Edena o stanju u Jugoslaviji i o teškoćama koje osjeća vlada zbog nesređene situacije u zemlji i o strahu pred njemačkim napadom, ali mu je također izrazio mišljenje da ipak ima izgleda da se jugoslavenska vlada odluči na otpor Njemačkoj ako bude obaviještena kakvi su britanski planovi za pomoć Grčkoj. Campbell je uvjeravao Edena da bi se knezu Pavlu to moglo saopćiti jer se može računati na njegovu diskreciju. Stoga je Eden, da bi konačno rascistio pitanje da li će Jugoslavija poduzeti neku akciju, odlučio poslati Campbella avionom natrag u Beograd da knezu Pavlu preda njegovu pismenu poruku. U toj se poruci kaže da britanska vlada shvaća težak položaj kneza namjesnika, ali da ga upozorava na sudbinu Jugoslavije ako popusti pritisku Njemačke. Turska i Grčka će u slučaju njemačkog napada pružiti oružani otpor i on, Eden, zajedno sa šefom imperijalnog generalštaba raspravljaju s grčkom i turskom vladom o odlukama koje treba donijeti. Eden se nada da će se sastati s njime, knezom Pavlom, kako bi ga obavijestio o donijetim odlukama. Na kraju je Eden apelirao na kneza da se Jugoslavija odupre Njemačkoj i pridruži Velikoj Britaniji i Grčkoj. Eden je dao upute Campbellu da kaže knezu Pavlu kako će se Grčka oduprijeti njemačkom napadu i da britanski vojni stručnjaci vode razgovore s grčkim generalštabom, pa ako je knez spreman na suradnju neka pošalje u Atenu jednog štabnog oficira da se pridruži razgovorima što se vode u Ateni. Campbell treba također da izvijesti kneza da je Velika Britanija spremna pružiti Grčkoj pomoć na kopnu, moru i u zraku, ali da će obrana Soluna zavisiti u znatnoj mjeri od držanja Jugoslavije. Britanska pomoć Grčkoj bit će ozbiljna i britanska se vlada nada da će se ondje moći formirati fronta

¹⁸ Possible Revision of Italo-Yugoslav Frontiers in Istria, AFO R-1949.

tako da bi jugoslavenska vojska imala uz bok britansku vojsku. Na kraju je Campbell imao saopćiti knezu Pavlu obećanje britanske vlade u pogledu revizije granice kako je to vlada formulirala.¹⁹

Campbell je postupio prema Edenovim uputama i, među ostalim, saopćio je knezu Pavlu da je britanska vlada sklona reviziji jugoslavensko-talijanske granice nakon rata. Međutim, to nije imalo utjecaja na držanje kneza Pavla niti jugoslavenske vlade. Po povratku kneza Pavla s posjeta Hitleru u Berchtesgadenu održan je naime 6. ožujka krunski savjet koji je zaključio da Jugoslavija pristupi Trojnom paktu, ali uz određene garancije na koje je Hitler bio pristao²⁰ tako da sva Edenova uvjeravanja i obećanja više nisu mogla izmijeniti teško donijetu odluku jugoslavenske vlade. Ipak, udovoljavajući Edenovom prijedlogu o vojnim razgovorima, ministarstvo vojske je poslalo u Atenu generalštabnog oficira majora M. Perišića da objasni dileme u kojima se Jugoslavija lomi i zatraži obavještenja o vojnoj pomoći na koju bi jugoslavenska vojska, u slučaju povlačenja u Grčku, mogla računati i o mogućnosti da se formira održiva fronta oko Soluna. Međutim, on nije mogao dobiti nikakva konkretna obećanja o uspješnoj vojnoj pomoći i stvaranju nove solunske fronte.²¹ Britanskoj vladi je bilo jasno da je doživjela neuspjeh tek kada je predsjednik vlade Cvetković 15. ožujka obavijestio poslanika Campbella da će jugoslavenska vlada zaključiti s njemačkom vladom ugovor o nenapadanju, ali da neće dopustiti njemačkoj vojsci da koristi jugoslavenski teritorij za napad na Grčku. Eden je 18. ožujka nastojao na Cipru, u razgovoru s turskim ministrom vanjskih poslova Saradžogluom, da turska vlada izjavi kako će smatrati njemački napad na Solun kao *casus belli* ako to izjavi i jugoslavenska vlada, ali Saradžoglu nije na to pristao. I posljednji pokušaj da se utječe na držanje kneza Pavla preko britanskog poslanika u Kairu T. Shonea doživio je neuspjeh.²²

Nakon toga britanska je vlada pojačala nastojanja, započeta još sredinom 1940, da se uz pomoć opozicije i vojnih krugova sruši knez Pavle i vlada Cvetković—Maček. Tu je bila umiješana britanska tajna služba za specijalne operacije (Special Operations Executive, SOE) koja je pripomogla da se nakon pristupa Jugoslavije Trojnom paktu izvrši 27. ožujka državni udar.²³

II

Tri dana nakon državnog udara od 27. ožujka 1941. vodstvo Slovenske ljudske stranke je, predviđajući njemački napad i vojnički poraz, odlučilo na svom sastanku u Ljubljani da Fran Kulovec i Miha Krek kao ministri ostanu s vladom gen. Dušana Simovića, Alojz Kuhar da otputuje u London, Franc Gabrovšek u Sjedinjene Američke Države, a ostali dio vodstva stranke s banom Natlačenom na čelu da oстане u zemlji.²⁴ Sličnu je odluku donijelo i vodstvo Hrvatske seljačke stranke 1. travnja u Zagrebu kada je pristalo da HSS na čelu s Vladimirom Mačekom uđe u vladu. Tom je prilikom, naime, zaključeno,

¹⁹ AFO, FO 371/30240/8342. Hoptner, n. dj., str. 213, donosi sadržaj Edenove poruke, ali ne spominje Edenovo ovlaštenje Campbella da saopći knezu Pavlu obećanje o reviziji jugoslavensko-talijanske granice. To se obećanje ne spominje ni u memoarima W. Churchilla a niti ostalih državnika.

²⁰ Čulinović, n. dj., str. 126—131.

²¹ Hoptner, n. dj., str. 224—225; iscrpnije u F. Čulinović, n. dj., str. 143—151.

²² Isti, str. 225—226.

²³ Isti, str. 242—243.

²⁴ F. Saje, Belogardizem, Ljubljana 1952., str. 25—30.

u predviđanju rata i odlaska vlade u emigraciju, da Maček ostane u zemlji a njegovo mesto u vladi da zauzme Juraj Krnjević.²⁵

Nakon napada osovinskih sila na Jugoslaviju i kapitulacije jugoslavenske vojske vlada se, nakon povlačenja iz Beograda, sklonila u Atenu a zatim u Jerusalem, gdje je stigla 20. travnja. Od predstavnika HSS u vladi je bio kao potpredsjednik vlade Krnjević a kao ministar Juraj Šutej dok su od SLS u vladi bili Krek i Snoj.²⁶ Kulovec je prilikom povlačenja vlade iz zemlje poginuo. Zajedno s vladom došao je u Jerusalem i ban banovine Hrvatske Ivan Šubašić.

Nakon vojničkog poraza Jugoslavije, dijelovi su njenog teritorija bili podijeljeni između Njemačke, Italije, Mađarske, Bugarske i Albanije. Stvorena je tzv. Nezavisna Država Hrvatska i nezavisna Crna Gora koja je zbog izbijanja ustanka u zemlji bila kratka vijeka. Italija i Njemačka su podijelile slovenske teritorije tako da je sjeverni dio pripao Njemačkoj a južni, zajedno s Ljubljanom, Italiji koja je na tom teritoriju formirala Ljubljansku pokrajinu. Na osnovu ugovora s vladom NDH od 18. svibnja 1941. Italija je anektirala dio Hrvatskog primorja i veći dio sjeverne Dalmacije sa Šibenikom, Trogicom i Splitom kao i Boku Kotorsku.²⁷

U jugoslavenskoj se vladi već od prvih dana nakon napuštanja zemlje osjećalo da postoji međusobno nepovjerenje, naročito između srpskih i hrvatskih političara, tako da je u Jerusalemu, gdje je neko vrijeme bilo sjedište vlade, svaka od nacionalnih grupa vodila neku svoju posebnu politiku. U takvim prilikama predstavnici SLS Krek, Snoj, Kuhar i Gabrovšek sastavljaju u Jerusalemu »Memorandum o slovenskim teritorijalnim zahtjevima u trenutku kada se budu povlačile nove granice jugoslavenske države«. Memorandum je bio datiran 1. svibnja 1941. s napomenom mjesta »u sjedištu kraljevske jugoslavenske vlade«, očito s namjerom da se istakne službeni karakter memoranduma.²⁸

U memorandumu se najprije ističe da su Slovenci prilikom stvaranja jugoslavenske države, ugovorima u Saint Germainu, Trianonu i Neuillyu (sic!) 1919. godine, izgubili trećinu svog nacionalnog teritorija koji je bio dodijeljen Njemačkoj (Austriji), Italiji i Mađarskoj, dok je samo dvije trećine slovenskog teritorija bilo uključeno u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, tako da se može reći da je slovenski nacionalni teritorij bio podijeljen između četiri države. U memorandumu se objašnjava da je to bilo urađeno kako bi se udovoljilo Italiji i Austriji, da je Italija argumentirala svoje zahtjeve tvrdnjom kako će ona biti najsigurniji stup politike zapadnih demokracija u tom dijelu Evrope i kako novostvorena jugoslavenska država ne bi bila u stanju asimilirati suviše velik broj stanovništva bivše Austro-Ugarske, tako da bi previše stranog življa neprijateljski raspoloženog prema zapadnim demokracijama predstavljalo opasnost s kojom se Jugoslavija ne bi mogla nositi. Tako je Italiji pripao »ekonomski najvažniji dio slovenskog teritorija«, dok je Austriji pripala »najljepša slovenska pokrajina« Koroška.

U sadašnjem ratu su Njemačka i Italija, kaže se dalje, srušile te granice i podijelile slovenski teritorij, što pokazuje da su one u svojoj politici prema Sloveniji i Jugoslaviji vođene najžešćim imperijalizmom koji ne ostavlja

²⁵ Lj. Boban, Maček i politika HSS 1928—1941, knj. II, Zagreb 1974, str. 397.

²⁶ D. Plenča, Međunarodni odnosi Jugoslavije u toku drugog svjetskog rata, Beograd 1962, str. 9—13.

²⁷ O tome posljednje veće djelo F. Čulinović, Okupatorska podjela Jugoslavije, Beograd 1970.

²⁸ Memorandum on the Slovene territorial claims at the moment of the establishment of the Yugo-Slav state, P. R. O., F. O. 371/30240/8542. Originalni tekst memorandumu u Prilogu 2.

mjesta ni za kakve moralne obzire. Jugoslavija, kao nacionalna država Srba, Hrvata i Slovenaca, ima pravo tražiti ujedinjenje svih dijelova svog nacionalnog teritorija, što znači da nova Jugoslavija treba dobiti granice koje će odgovarati stratezijskim, ekonomskim i etničkim zakonima što vrijede za njeno postojanje kao države i nacije.¹

U memorandumu se dalje prikazuje ukratko povijest slovenskog naroda, ističući borbe koje je vodio za svoj opstanak i nacionalne težnje koje su ga zanosile. Isto tako se opisuju zemlje u kojima žive Slovenci i granice koje bi morali postići u okviru Jugoslavije nakon rata. Tu se preciziraju ove granice: na zapadu Tagliamento od ušća do izvora, odakle bi granica tekla do njemačko-talijanske granice, kod planinskog prijevoja Ploeken, zatim bi slijedila zapadnu, sjevernu i istočnu granicu Koruške do Golice, odakle bi tekla pravo prema istoku do mjesta Wildon, južno od Graza, i dalje prema istoku razvođenjem rijeka Mure i Raba do Monoštera (St Gotharda) da bi se zatim spustila prema jugu do stare jugoslavensko-madžarske granice duž toka rijeke Krke sve do njenog utoka u Dravu. Taj teritorij zajedno s južnom Slovenijom koja je već sastavni dio Jugoslavije formirao bi zajedno s Trstom, koji je prirodni izlaz Slovenije na more, savršenu geografsku cjelinu koja bi posjedovala sve uvjete za ekonomski razvoj i za napredak svog homogenog stanovništva.

Dalje se napominje da su zapadne i sjeverne granice Jugoslavije bile 1919. povučene vodeći računa o stratezijskom interesu Italije i Njemačke (misli se na Austriju) i da je to olakšalo njihov uspješni napad na Jugoslaviju i tvrdi da bi predložene granice odgovarale stratezijskim potrebama obrane Jugoslavije. Na kraju se dodaje da te granice doduše prelaze etničke granice Slovenaca, ali se podsjeća da je Koruška sve do nedavna bila nastanjena većinom slovenskog stanovništva i da je isti slučaj sa Štajerskom, zatim da istočno od Tagliamenta žive Furlani koji su Latini, govore svojim posebnim jezikom i imaju svoju posebnu nacionalnu kulturu te se ne osjećaju Talijanima. Slovenci su s njima uvijek živjeli u dobrosusjedskim odnosima i ne bi se trebalo bojati da bi njihovo uključanje u jugoslavensku državu oslabilo njenu snagu i čvrstinu. U prilog granice na Tagliamentu iznosi se također i ekonomski argument, naime da Furlanija zavisi ekonomski od Trsta kao i ostali slovenski teritoriji.

U memorandumu se ističe da bi se postizanjem predloženih granica ispunila davnašnja težnja slovenskog naroda, iznijeta još 1848. za ujedinjenom Slovenijom i da bi takva Slovenija u okviru Jugoslavije bila čvrst bedem protiv njemačkog nadiranja prema istoku. Ovakvo rješenje pitanja slovenskih granica stvorilo bi također i branu prema imperijalističkim težnjama Italije na Jadranu i u Srednjoj Evropi koje će uvijek naći svoje uporište u Trstu ako on ne bi pripao Jugoslaviji.

U zaključku se sažimlju argumenti u prilog novih granica, ističući da bi se na taj način ujedinio sav slovenski teritorij unutar Jugoslavije, da taj teritorij sačinjava geografsku i ekonomsku cjelinu i da bi Jugoslavija time dobila na zapadu i sjeveru stratezijske granice koje bi joj omogućile organizirati obranu od njemačkog i talijanskog imperijalizma. »Mi Slovenci iskreno vjerujemo — kaže se na kraju — da će Velika Britanija sa svojim demokratskim saveznicima uspostaviti trajan mir i red temeljen na pravednosti i da će ispraviti sve krivice i nepravde nanijete malim narodima. Ako tako postupi u slučaju našeg naroda onda će prihvatiti i sprovesti u život naš prijedlog«.

Memorandumu je bila priložena geografska karta slovenskih teritorija s graničnom linijom koja se predlaže.

Iz teksta memoranduma se može zaključiti da je pisan na brzinu. Argumenti nisu dovoljno obrazloženi ni sistematizirani, ali u cjelini odražavaju koncepcije koje su imali predstavnici SLS o budućim granicama Slovenije i Jugoslavije. Predstavnici SLS nastupaju u ime cijelog slovenskog naroda. Međutim, oni se nisu prethodno dogovarali s ostalim slovenskim političarima koji su se u to vrijeme nalazili u Jerusalimu, kao što su to bili liberalci prof. Boris Furlan i Ivan Marija Čok, koji je bio predsjednik Saveza jugoslavenskih emigranata iz Julijske Krajine.

Stoga je britanski predstavnik u Jerusalimu, koji je održavao kontakte s jugoslavenskim političarima, razgovarao i s njima da sazna njihovo mišljenje o memorandumu prije nego što ga proslijedi u London. Prema njegovu izvještaju »Slovenska liberalna stranka se ne slaže u svemu s tim memorandumom i posebno kritizira predložene granice koje, kao što kažu, obuhvaća i distrikte koji nisu etnički slovenski. Oni smatraju da bi bila opravdanija granica na Soči nego na Tagliamentu«.

U Foreign Officeu su razmatrali taj memorandum i P. L. Rose, koji je već prije imao u rukama memorandum Balliol Collegea od 5. veljače 1941. o pitanju revizije jugoslavensko-talijanske granice, napomenuo je 24. kolovoza uz memorandum kako misli da će jugoslavenska vlada, koja se u to vrijeme već preselila u London, »vršiti jak pritisak za reviziju u smislu granica predloženih u tom memorandumu budući da smo im mi već izjavili spremnost da razmatramo to pitanje. Međutim, mi se nismo ni na šta obvezali«. P. L. Rose upozorava također da bi predložena granica dodijelila Jugoslaviji mnogo Talijana, Nijemaca pa čak i Mađara. »Međutim, s ekonomskog i strategijskog gledišta ima mnogo toga što je preporučuje« i kada se budu preuređivale granice bit će, po njegovu mišljenju, »apsolutno potrebno da se pobrinemo da Trst bude ekonomski usko povezan sa svojim prirodnim hinterlandom u Sloveniji. Iako je on nastanjen talijanskom većinom on nije nikad bio talijanska luka i nije stvarno uopće dio Italije«.²⁹

Šef kabineta ministra vanjskih poslova Pearson Dixon je, međutim, pročitavši memorandum i Roseovu napomenu, dopisao da je britanska vlada uvijek odbijala da preuzme obvezu u pogledu budućnosti Trsta i da svakako treba da takav stav zauzme i sada. U Foreign Officeu je u daljem razmatranju tog prijedloga primijećeno kako jugoslavenska vlada nije nakon svog dolaska u London pokrenula pitanje revizije jugoslavensko-talijanske granice. Novi britanski poslanik kod jugoslavenske vlade George Rendell je pak zapisao 6. studenog 1941. da je pročitao taj memorandum s velikim zanimanjem, ali da se nada da će britanska vlada biti »još u stanju izbjeći da preuzme obvezu u pogledu bilo koje granice, naročito zbog toga jer će uslijed toga rata etnički odnosi biti znatno izmijenjeni«. On se nada da će britanska vlada, kada bude imala raspravljati o tom pitanju, uzeti u obzir ne samo etnografske, ekonomske i strategijske momente, nego i argumente fizičke geografije, pa se stoga čudi što na geografskoj karti koja mu je dostavljena nisu naznačene planine i rijeke. »U tom području, ističe Rendell, postoje vrlo jasno istaknute različite

²⁹ Isto, R 7539/960/92. Ph. Auty u NIN-u od 30. VII 1972. donosi ovaj dio Roseove bilješke kao da se odnosi na memorandum Balliol Collegea, što ne potvrđuju dokumenti F. O.-a.

geografske regije« i on smatra da nijedna granica koja ne vodi o tome računa ne može nositi u sebi elemente stabilnosti.³⁰

Iz prednjega bi se moglo zaključiti da su u Foreign Officeu bili skloni razmatranju pitanja revizije zapadne i sjeverne granice Jugoslavije ne samo na osnovu etničkih i ekonomskih nego i stratezijskih razloga, na šta se svodi i Rendellova primjedba o razlozima fizičke geografije, ali da su smatrali kako u tom pitanju ne treba još ništa poduzeti, između ostalog i zbog toga jer jugoslavenska vlada nije to pitanje pokrenula. Ukoliko bi ga pak postavila da bi trebalo izbjeći preuzimanje bilo kakve obveze.

Rendellova primjedba da jugoslavenska vlada nije pokretala pitanje revizije granice prema Italiji bila je uglavnom točna. Vlada gen. Dušana Simovića, u kojoj je Momčilo Ninčić bio ministar vanjskih poslova, u svojim prvim protestima protiv komadanja jugoslavenskog teritorija i stvaranja NDH nije pravila niti aluzije na mogućnost neke revizije granica nakon rata već samo tražila da se obnovi njena nezavisnost u dotadašnjim granicama. Tako je 8. svibnja, još iz Jerusolima, upućen protest zbog proglašenja NDH ističući da je ono »lišeno svakog osnova na međunarodnom pravu«³¹ a 22. svibnja protiv pretvaranja te satelitske države u nasljednu monarhiju i protiv ugovora zaključenog između nje i Italije, napominjući da »hrvatski narod preko svojih legitimnih predstavnika u vladi produžava borbu za očuvanje hrvatskog teritorija u Kraljevini Jugoslaviji«.³² Nakon podjele Slovenije između Njemačke i Italije pak upućen je 31. svibnja protest protiv postupaka tih država i upozoreno da je teritorij koji su anektirale Italija i Njemačka nastanjene najčišćim slovenskim življem, da te aneksije ne mogu imati nikakvih posljedica za pravni položaj okupiranih teritorija za vrijeme rata i da vlada, u kojoj se nalaze zakoniti predstavnici slovenskog naroda, protestira protiv tih postupaka koji idu za uništenjem Slovenaca.³³ Isto su tako upućeni protesti zbog aneksija koje su izvršile Bugarska i Mađarska.³⁴

Britanska je vlada, izjavom ministra vanjskih poslova Anthonyja Edena u britanskom parlamentu 23. travnja 1941, dala čvrsto obećanje da namjerava u potpunosti uspostaviti nezavisnost Jugoslavije a svojom notom od 11. lipnja primila je na znanje proteste protiv aneksija izvršenih od Italije i Njemačke, ističući kako smatra kao da ta akta uopće ne postoje i obećavajući da će nastaviti da pomaže jugoslavensku vladu »kao jedinog punopravnog predstavnika Hrvatske i Slovenije kao i ostalih dijelova Jugoslavije«.³⁵

Jugoslavenska vlada nije iznijela pred britansku vladu svoje gledište o reviziji granice prema Italiji iako je britanski poslanik Campbell nakon državnog udara od 27. ožujka potvrdio predstavniku vlade Simoviću obećanje dato knezu Pavlu. Ministar vanjskih poslova Momčilo Ninčić smatrao je da sada nije vrijeme za pokretanje tog pitanja i nije ništa poduzeo na osnovu britanske izjave, pa vjerojatno nije o britanskoj izjavi obavijestio niti slovenske i hrvatske predstavnike u vladi. Stoga ne začuđuje što su slovenski predstavnici i istupili na svoju ruku. Oni će i u Londonu, bar u prvo vrijeme, postupati na takav način i nastojati kod predsjednika vlade Simovića da vlada pokrene pitanje revizije zapadne i sjeverne granice Jugoslavije. U istom će smislu

³⁰ Isto.

³¹ Arhiv ministarstva vanjskih poslova (Jerusalimski arhiv, dalje J. A.) Pov. br. 168.

³² Isto, Pov. br. 483/1941.

³³ Isto, Pov. br. 661/1941.

³⁴ Isto, Pov. br. 7136/1941 i Londonski arhiv ministarstva vanjskih poslova Pov. br. 468/1942.

³⁵ A. Eden i. Subotiću 11. VI 1941, pismo, toč. 5 (Arhiv ambasade u Londonu).

djelovati i hrvatski ministri. Tako će gen. Simović 27. lipnja u svom govoru na britanskoj radio stanici BBC iznijeti javno jugoslavenske teritorijalne težnje. On je u svom govoru izjavio: »Svi Jugoslaveni su čvrsto ubijeđeni da pobjeda zapadnih demokratija mora biti u isto vreme i dan uskrsa njihove slobodne i nerazdjeljive države. I još više, ova će pobjeda značiti i slobodu za koruške Slovence, gradišćanske Hrvate, za Srbe i Hrvate u Mađarskoj. Pobjedom velikih demokratija biće pripojeni majci otadžbini svi krajevi gde žive Jugoslaveni: Istra, Trst, Gorica, Zadar i sve druge jugoslavenske nacionalne teritorije«.

Simovićev je govor ostavio u javnosti dojam kao da je britanska vlada obećala jugoslavenskoj vladi teritorije o kojima je govorio predsjednik jugoslavenske vlade. U tom je smislu pisala i američka štampa. Talijanska antifašistička emigracija u Sjedinjenim Američkim Državama je stoga preko društva »Giuseppe Mazzini« u New Yorku zatražila objašnjenje od britanske vlade. U telegramu tog društva od 3. srpnja 1941, koji su bivši talijanski ministar vanjskih poslova grof Carlo Sforza, poznati povjesničar Gaetano Salvemini, književnik i novinar Giuseppe Borgese i predsjednik društva profesor Ascoli, uputili britanskom ambasadoru u Washingtonu lordu Edwardu Halifaxu kaže se kako im se vijesti iz Londona objavljene u nekoliko njujorških listova, prema kojima je britanska vlada obećala Jugoslaviji Trst, čine toliko apsurdne da u to ne vjeruju i da stoga mole da lord Halifax »ponovno uvjeri Amerikance da britanska vlada vodi ovaj rat ne zato da bi oživjela nacionalne osvete nego da bi se svim ljudima osigurala sloboda«. Lord Halifax je odgovorio društvu »Giuseppe Mazzini« na ime grofa Sforze da je jugoslavenski predsjednik gen. Simović u svom govoru na radiju »izrazio svoje vlastito gledište za koje vlada Nj. Vel. ne preuzima nikakvu odgovornost«.³⁶

Nakon toga je jugoslavenski poslanik u Londonu Ivan Subbotić zamolio Foreign Office da mu objasni tako nezgodan odgovor lorda Halifaxa. Državni potsekretar u Foreign Officeu sir Alexander Cadogan mu je odgovorio: »Kao što znate, Engleska je prošloj vladi stavila do znanja, a to je ona i ovoj sadašnjoj vladi potvrdila, da je voljna, kada se rat povoljno svrši, pomoći Jugoslaviju, ako ona to zatraži, da se izvrše neke ispravke na jugoslavensko-talijanskoj granici. To je povjerljivo stavljanje u izgled naše pomoći, ali ne javno obećanje i vjerojatno je da se kod nekih naših organa bila pojavila bojazan da su g. Simović i vaša vlada to drukčije shvatili i da su to imali u vidu u govoru g. Simovića. Ta stvar nije za javnost niti je to striktna obveza već naš blagonakloni stav prema jednom vašem eventualnom iščekivanju«.³⁷

Taj je stav potvrdio i sam Eden u pismu koje je 21. srpnja uputio jugoslavenskom poslaniku u Londonu. »Vrlo žalim — kaže Eden — što je general Simović, kako saznajem, bio doveden u nepriliku objavljivanjem odgovora lorda Halifaxa grofu Sforzi. Dopustite mi da odmah priznam da je general Simović u svojem govoru preko radija, kada je govorio o pojedinim teritorijalnim aspiracijama, istakao sasvim jasno da on iznosi samo nade i želje Jugoslavena. Ja isto tako dopuštam da ni u čemu što je rekao nije iskrivio bilo koje obećanje dato jugoslavenskoj vladi od strane Njegova Veličanstva. Ipak, siguran sam da general Simović shvaća kako neskrupulozna propaganda, izdvajajući neke stavove iz njihova konteksta, može ostaviti

³⁶ New York Times, 11. VII 1941.

³⁷ Arhiv Ambasade u Londonu (ispis u posjedu autora).

potpuno netočan dojam. Propagandisti u Americi su u ovom slučaju uspjeli stvoriti uvjerenje da je general Simović otkrio javnosti neka uvjeravanja data od britanske vlade i da je pobudio sumnju da između naše dvije vlade postoji tajni ugovor o ispravci granica poslije rata. Nije potrebno da posebno kažem kako vlada Njegova Veličanstva ostaje pri uvjeravanju datom vašoj vladi, ali Vi ćete se složiti da to nije bilo u vidu tajnog ugovora o kojem se sumnja u nekim krugovima.³⁸

Stav koji je britanska vlada zauzela shvatljiv je ako se zna da joj je u to vrijeme, kada se Sjedinjene Američke Države još nisu odlučile na intervenciju u ratu, mnogo stalo do toga da američka javnost i vlada ne steknu dojam kao da je Velika Britanija preuzela neke tajne obveze u pogledu poslije-ratnog preuređenja, posebno u pogledu granica. Simovićev govor je, međutim, rađao takve sumnje u javnosti i britanska vlada nije bila sigurna ne dijeli li te sumnje i State Department. Stoga, kada je u kolovozu 1941. američki državnik i diplomat Sumner Welles posjetio London, sir Alexander Cadogan je u razgovoru s njime dodirnuo i to pitanje u nastojanju da ga uvjeri kako britanska vlada nije preuzela nikakvih tajnih obveza koje bi joj vezale ruke nakon rata. »Jedina obveza koja bi se mogla shvatiti da nas donekle veže u pogledu izmjene granica je ona preuzeta prema jugoslavenskoj vladi u pogledu Istre« — rekao je Cadogan i istakao da je obećanje jugoslavenskoj vladi dato »u potpuno općim izrazima i nije, kao što se u nekim krugovima misli, spomenuto bilo koje ime nekog mjesta kao što su Trst ili Gorica. Ustvari, nije nas ni na šta obvezalo«. Sumner Welles mu je odgovorio da je to »ohrabrujuća izjava«.³⁹

U jugoslavenskim se krugovima u Londonu, međutim, britanski stav tumačio obzirima prema Italiji pa su se čak rađale sumnje da britanska vlada radi tajno na tome kako bi Italiju odvojila od Njemačke i kako joj daje i neka teritorijalna obećanja. Potpredsjednik vlade Miha Krek je stoga u studenom 1941. pisao vanjskopolitičkom uredniku londonskog dnevnika »The Times« I. MacDonaldu kako je zabrinut što britanska vlada nije jugoslavenskoj vladi dala nikakva obećanja o budućim granicama Slovenije i zbog toga što se šire glasine da se britanska vlada bavi mišlju da se nagodis Italijom na štetu slovenskog naroda. S tim je Krekovim pismom bio upoznat Foreign Office. P. L. Rose je u svojoj primjedbi na to pismo oštro reagirao na Krekove sumnje, ističući kako Krek igra »glupu i ne baš poštenu igru« jer se za obavještenja mogao obratiti na Foreign Office mjesto na urednika jednog dnevnika a britanska je vlada već dala jugoslavenskoj vladi uvjeravanja upravo o pitanjima zbog kojih Krek pokazuje veliku zabrinutost. Rose misli da je Krek znao za ova uvjeravanja. No, šef kabineta ministra vanjskih poslova Pearson-Dixon je u svojoj napomeni uz Krekovo pismo i Roseov komentar upozorio da to nije prvi put što Krek izražava zabrinutost zbog budućnosti Slovenaca i zbog toga pretpostavlja da Krek zaista ne zna za britanska obećanja jugoslavenskoj vladi o reviziji jugoslavensko-talijanske granice. Pearson-Dixon misli da Simović i Ninčić nisu Kreka namjerno obavijestili o tome i da stoga Kreku ne bi trebalo davati obavještenja o kojima govori Rose. Jedino bi se moglo savjetovati britanskom poslaniku Rendelu da kaže Ninčiću kako se Krek već mjesecima žali po Londonu i da bi ga Ninčić, da ga umiri mogao upoznati s britanskim obvezama u pogledu Istre. Kreka bi pak

³⁸ Isto (ispis u posjedu autora).

³⁹ P. R. O., F. O. 371/30240/8342, zapis Cadogana od 20. VIII. 1941 R 9766.

trebalo upozoriti kako bi najbolje bilo da ta pitanja raspravi sa samim Ninčićem.⁴⁰

Čini se da je Krek to i uradio jer se nakon toga u jugoslavenskom ministarstvu vanjskih poslova počelo raditi na memorandumu o pitanju granica s Italijom, vjerojatno na temelju Krekova nacрта. Memorandum je bio upućen Foreign Officeu 27. prosinca 1941.⁴¹

U njemu se na početku objašnjava kako neke institucije u Velikoj Britaniji već proučavaju pitanja poslijeratnog uređenja Evrope i kako se o tim pitanjima raspravlja i susjednim državama Jugoslavije, i to na njenu štetu, pa stoga jugoslavenska vlada smatra potrebnim obavijestiti britansku vladu o svom gledištu na ta pitanja da bi ono moglo biti predmet proučavanja u ustanovama koje se bave pitanjima granica i međunarodnih odnosa u poslijeratnoj Evropi. Radi se o pitanju teritorija na kojem žive kompaktne mase Slovenaca i Hrvata.

U memorandumu se prikazuje borba Slovenaca i Hrvata za ujedinjenje i posebno ističe da su oni još od 1848. vodili borbu protiv njemačko-habsburškog režima (!), govori se o ljubljanskom jugoslavenskom programu od 1870. o težnjama za ujedinjenjem koje su došle do izražaja u radu Jugoslavenskog kluba u bečkom parlamentu i Jugoslavenskom odboru u Londonu. Spominje se da su Slovenci iz kotara Udine (Beneški Slovenci), njih oko 56.000, potpali pod Italiju 1866. i da nakon prvoga svjetskoga rata nije došlo do potpunog ujedinjenja Slovenaca, tako da je pod Italijom ostalo oko 600.000 Slovenaca i Hrvata, pod Austrijom oko 120.000 Slovenaca a pod Mađarskom oko 10.000 Slovenaca. Svi ti dijelovi slovenskog i hrvatskog naroda, kaže se u memorandumu, uključiv tu i Beneške Slovence, žive u kompaktnim masama na teritoriju koji sačinjava s ostalim Slovincima unutar Jugoslavije jednu nacionalnu cjelinu u geografskom i ekonomskom smislu. Ti su dijelovi: Trst, Istra, Gorica i Videm (Udine) u Italiji, Koruška u Austriji i mali teritorij Rapskih Slovenaca blizu Monoštra u Mađarskoj. »Ove podjele slovenskog naroda između tri strane države — ističe se u memorandumu — smatraju se nacionalnom katastrofom i nepravdom koja je utoliko veća i očitija jer slovenski narod broji jedva dva milijuna ljudi koji po svojoj kulturi, solidnosti i marljivosti spadaju među najnaprednije narode u Evropi«. Dalje se upozorava da su u ovom ratu Njemačka, Italija i Mađarska nakon okupacije Jugoslavije podijelili između sebe i anektirale sve jugoslavenske dijelove Slovenije. Nakon toga se govori o politici nasilne denacionalizacije koju su provodile Italija, Austrija i sada Mađarska i upozorava na uništenje slovenskog školstva, na progone slovenskog stanovništva i sada na istjerivanje Slovenaca iz dijelova Slovenije okupirane od Njemačke. Tome se dodaje da je sličnu sudbinu imalo i hrvatsko stanovništvo u Istri. U memorandumu se kaže kako se jugoslavenska vlada boji da bi se Slovenci i Hrvati, unatoč tome što su Italija, Austrija (Njemačka) i Mađarska na strani sila Osovine, nakon ovoga rata mogli ponovno naći izvan granica Jugoslavije izloženi tlačenju stranih država.

Na kraju se napominje da jugoslavenska vlada svojim saopćenjem (communication) ne predlaže da se pitanja o kojima se tu govori riješe već sada ili da se već sada izradi neko konačno gledište, nego samo želi obavijestiti britansku vladu o jugoslavenskom gledištu i izraziti nadu da se »u vrijeme

⁴⁰ Ph. Auty, n. dj.

⁴¹ Kopija originala memoranduma na engleskom zajedno sa tekstom na srpskom jeziku u DASIP-u (Fond Jovanović-Marambo). Tekst memoranduma na engleskom u Prilogu 3.

kada ta pitanja budu riješavana uzmu o obzir razlozi koji zaslužuju pravednu odluku«, a to znači da svi spomenuti slovenski i hrvatski teritoriji dođu unutar granica Jugoslavije u skladu s načelima Atlantske povelje Churchilla i Roosevelta i u skladu s pravom naroda na samoodređenje koje je bilo 1920. u odnosu prema slovenskom narodu teško povređeno«.

Taj skroman memorandum koji se u tekstu naziva samo »saopćenjem« prvi je službeni memorandum jugoslavenske vlade u izbjeglištvu. Ipak i takav ima važnost jer upozorava britansku vladu na potrebu revizije zapadne i sjeverne granice Jugoslavije. U njemu se to pitanje osvjetljava prvenstveno s gledišta slovenskog naroda, koji je i bio najviše pogođen aneksijama koje su izvršile osovinke sile. Memorandum se nadovezuje na memorandum SLS od 1. svibnja po svom sadržaju i teritorijalnim zahtjevima, jer pokreće ne samo pitanje Slovenskog Primorja s Trstom i Istre nego i pitanje Beneških Slovenaca s Udinama i pitanje Koruške. Ako uzmemo u obzir da je i predsjednik vlade gen. Simović javno iznio pitanje revizije zapadne i sjeverne granice Jugoslavije, onda možemo zaključiti da su već tada veliki zaveznici i svjetska javnost bili upoznati s jugoslavenskim teritorijalnim zahtjevima i da su bili upozoreni da o njima treba voditi računa.

Reakcija Foreign Officea na Simovićev govor pokazala je, međutim, s koliko rezerve prilazi britanska vlada tom pitanju, a podrška koju su talijanski antifašisti dobili tom prilikom u Sjedinjenim Američkim Državama najavljuje koliko će rješenje toga pitanja u skladu s jugoslavenskim težnjama izazvati teškoće. Britanska je vlada dala jugoslavenskoj vladi samo tajno uvjeravanje da je sklona, ako to jugoslavenska vlada zatraži, podržati reviziju jugoslavensko-talijanske granice, ali ona nije preuzela nikakve konkretne obveze u pogledu teritorija koje bi bila voljna priznati Jugoslaviji. Njen je stav bio da u toku rata ne treba zaključivati bilo kakve sporazume ili davati bilo kakva obećanja o poslijeratnim granicama i u tome se našla na istoj liniji s vladom Sjedinjenih Američkih Država, što je u toku rata otežalo pokretanje pitanja revizije jugoslavensko-talijanske granice.

YUGOSLAV CLAIMS ON CERTAIN ITALIAN TERRITORIES

Prilog 1

I. Summary

This memorandum is concerned to show the Yugoslav ethnic claims and how far they could reasonably be satisfied by frontier revision and finally exchange of populations. It does not take account of such considerations as British policy in regard to Italy or the possibility of any supra-national organization in Europe after the present war.

Yugoslavia can put forward claims, based on the principle of nationality, to certain Italian territories. These territories are the whole of the former Austrian Coastland (Gorizia—Gradisca, Trieste and Istria), except the plain from Monfalcone westwards, the urban district of Trieste, and the western coast of Istria; and also the strip of former Carniola annexed by Italy after the World War. To these claims can be added a further claim to the cities of Zara and Fiume which are Italian enclaves isolated in Yugoslav-inhabited territory, and the islands of Cherso, Lussin and Lagosta, in only one of which (Lussin) was there an Italian majority in 1910.

For the nationality numbers, the Austrian and Hungarian census figures of 1910 have been accepted as approximately accurate. The Italian census of 1921 accentuated the Italian character of the district given as Italian in 1910, but did not alter the national characters of the various districts annexed by Italy. The published Italian official sources have not given nationality figures later than those for 1921.

The main difficulties encountered in any attempt to adjust the Italo-Yugoslav frontier in accordance with nationality are (1) the city of Trieste, which is Italian in culture and economic life, which is surrounded by Yugoslav-inhabited territory, and which is, or could be, of the greatest economic importance to a wide area of Central Europe. It is suggested (on the general principle of the less change of frontier, the less human misery) that Trieste should remain Italian. (2) The coast-line of western Istria, which is also Italian, but isolated by a Yugoslav hinterland. A frontier closely corresponding to the ethnic line would be quite possible, but it would cut off Pola from good railway connection with Trieste and leave too few Yugoslavs in Italy for purposes of final exchange of populations. The frontier in Istria could be drawn, to the advantage of Italy, approximately along the 'Wilson Line' of April 14th, 1919. (3) With regard to the city of Gorizia, it is a nice question whether it should be united to its Yugoslav-inhabited hinterland or left to Italy. The decision between the two alternatives appears to depend on whether an ethnic or an economic frontier conduces better to peace. The upper Isonzo valley north of Gorizia is purely Slovene. If it is attributed to Yugoslavia, its economic interest would demand the similar attribution of Gorizia and a frontier which made possible a railway, within Yugoslavia, from Gorizia to the sea at Fiume. But Gorizia is an Italian city. The ethnic principle, as well as Italian strategic considerations, would demand that the frontier should run north of Gorizia and of the railway-line Gorizia—St. Daniele. The Upper Isonzo valley would be hard hit by separation from Gorizia, but it would have railway connection with the rest of Slovenia. On the whole it seems better to leave Gorizia to Italy.

Italy's treatment of her Yugoslav subjects has been a conspicuous example of forcible denationalization, probably more rigorous even than that of her Austrians in South Tirol. It might be said that Italy has forfeited the right to rule these Yugoslavs any longer.

It is suggested, accordingly, that the Yugoslav frontier could be advanced to the pre-1918 Austro-Italian frontier, turning eastward north of Gorizia and St. Daniele and then southwards to the mouth of the Arsa; that all territories and islands to the north and east of that line could be attributed to Yugoslavia; that, after the establishment of such frontier revision, there could be an exchange of populations, on a voluntary basis; that the existing rights of Hungary in the port of Fiume should be safeguarded.

II. Argument

A. The rival claims at the Peace Conference

After the close of hostilities in November, 1918, the Italians occupied the Austrian territories, which by the Treaty of London, of the 26th April, 1915, were to be attributed to Italy, i. e. Gorizia—Gradisca; Trieste; Istria (except a narrow strip north-west of Fiume and the island of Krk-Veglia); a strip of Carniola, including Idria, Adelsberg and St. Peter; and Dalmatia north-west of Trogir-Trau, with most of the Dalmatian islands. This Italian action was probably the most effective cause of the rapid union of the Yugoslav peoples into one State.

At the Peace Conference the Italians claimed all the territory thus occupied, and added claims to further strips of Istria and Carniola on strategic grounds, and Fiume on the ground of nationality. The Yugoslavs rejected the argument based on the Treaty of London on the ground that the Treaty assumed the continued existence of the Habsburg Monarchy, which had in fact vanished. They based their counter-claims on the principle of nationality, to which expression had been given in President Wilson's 9th Point (1) and in the Pact of Rome, of the 10th April, 1918. (2) Accordingly they claimed the whole of Gorizia—Gradisca (except the lowlands of Monfalcone and Gradisca), Trieste and Istria, and a fortiori Fiume and the whole of Carniola and Dalmatia.

Thus, after deducting the uncontested districts of Monfalcone and Gradisca (to Italy) and Krk-Veglia (to Yugoslavia), there remained a large contested area.

If the principle of nationality were to be applied to this area, the only available figures were those of the Austrian and Hungarian census of 1910, based on the language of habitual use. Both Italian and Yugoslav writers have attacked those figures as unfavourable to their respective nations. There are grounds, however, for confidence in the figures. As to Dalmatia and Carniola the figures were not seriously disputed by anyone of repute. In the Austrian Coastland the Austrian authorities would not have had cause continuously to favour one side more than another; and it is remarkable that the proportionate figures for 1900 hardly differ from those of 1910, with the one exception that the percentage of Slovenes in Trieste had risen from 16.34 in 1900 to 29.81 in 1910 (even in this case it may be pointed out that the percentage was 20.47 in 1890, and that in a large port, where business was done in Italian or German, figures based on the language of habitual use were unlikely to favour the Slovene tongue). Confidence may, therefore, be placed in the figures; with the possible exception of Fiume, where Hungarian policy had long favoured the Italianization of the city.

On the basis of the census figures for 1910, the contested area contained (to the nearest thousand) —

321,000 Italians

756,000 Yugoslavs.

(1) Point 9 ran 'A readjustment of the frontiers of Italy should be effected along clearly recognizable lines of nationality'. The Italian Premier, Signor Orlando, stated on the 1st May, 1919, that he had taken exception to Point 9 during the Allied discussions which preceded President Wilson's reply to the German Government on the 5th November, 1918. As Point 9, however, was irrelevant to negotiations with Germany, he had been persuaded not to press the matter. No prearmistice agreement was made with Austria or Hungary; and consequent Signor Orlando had no opportunity to express his reservation of Point 9. When at last he made public his secret reservation (on the 1st May, 1919), Italy had long been held guilty of rejecting the Wilsonian principles after having solemnly accepted them.

(2) The Pact of Rome consisted of a declaration issued by the 'Congr of oppressed nationalities' held at Rome in April, 1918, and enthusiastically welcomed by Signor Orlando. The Pact contained four clauses which embodied an earlier agreement, signed in London on the 7th March, 1918, by Signor Torre, head of the Italian Parliamentary Committee for Italo-Yugoslav agreement, and Dr. Trumbić, President of the Yugoslav Committee. The relevant portions of the Pact ran:

'The representatives of the Italian people and those of the Yugoslav people... (6) undertake to decide... the pending territorial questions on the basis of the principle of nationalities and of the right peoples to dispose of their own destinies, and that so as not to prejudice the vital interests of the two nations... (7) to those groups of one people who shall find themselves included within the frontiers of the other shall be recognized and guaranteed the right of seeing their language, their culture, and their moral and economic interests respected.' (Temperley, *History of the Peace Conference*, Vol. V, Appendix III, iii, 1.)

B. The 'Wilson Line'

President Wilson attempted to effect a compromise in his memorandum of the 14th April, 1919. Admitting the Italian character of the cities of Trieste and Gorizia and of Pola and the other Italianate towns of western coast of Istria, he attributed them to Italy, together with so much of Istria as should safeguard to Italy the railway-line from Pola to Trieste, and the whole province of Gorizia—Gradisca on the ground that the destiny of its inhabitant was 'naturally linked, by the very nature of the country, with the destiny of the Italian population'. To Yugoslavia he attributed eastern Istria and its islands and the whole of Dalmatia and its islands (except Lissa), on the ground of their overwhelmingly Yugoslav ethnic character. (1) As to Fiume, he argued that, remote from any Italian-inhabited territory and serving the economic needs of the Danubian lands, it should be endowed with autonomy, as an international port within the customs area of Yugoslavia.

Of the contested area the 'Wilson Line' would have attributed to Italy (to the nearest thousand) —

270,000 Italians	346,000 Yugoslavs.
and to Yugoslavia: —	
27,000 Italians	386,000 Yugoslavs.
and to Fiume: —	
24,000 Italians	24,000 Yugoslavs.

President Wilson's intervention caused the temporary departure of the Italian delegation from Paris; and no solution of the Italo-Yugoslav dispute was achieved by the Peace Conference.

C. The Settlement

Direct negotiations, however, between the two disputants resulted in the Treaty of Rapallo, 12th November, 1920. Both parties made considerable sacrifices. Italy abandoned her claim to Dalmatia, only retaining the islands of Lagosta and Pelagosa and the city of Zara. Yugoslavia abandoned her claims to the Austrian Coastland and its islands of Cherso and Lussin and to the strip of Carniola. Both parties surrendered their claims to Fiume, which was to form a small independent State. Thus Italy renounced the popular Italian doctrines that the mediæval Venetian rule of the Dalmatian towns had made that province for ever Italian and that Fiume was a most Italian city; a renunciation which considerably assisted the rise of Fascismo in Italy. And Yugoslavia abandoned to Italy nearly half a million Croats and Slovenes, a decision which contributed to the bitterness felt against Belgrade in the former Austro-Hungarian provinces of Yugoslavia.

The Free City of Fiume had a troubled existence for three years; and then by the Treaty of Rome, of 27th January, 1924, Italy annexed the city and a narrow strip of coast joining the city to Italy, while Yugoslavia annexed Fiume's eastern suburb of Sušak and the Baross harbour. Fiume was thus left Italian, but separated by the adjacent Yugoslav frontier from any hinterland, her trade being diverted either to Sušak or to Trieste.

By these two treaties the contested area was divided. Italy was confirmed in the possession of territories which in 1910 had been inhabited by (approximately): —

318,000 Italians and 488,000 Yugoslavs.

And Yugoslavia received territories which in 1910 had been inhabited by (approximately): —

3,000 Italians and 268,000 Yugoslavs.

(1) The small and remote island of Pelagosa has been retained by Italy it is believed that this continued retention by Italy would encounter (... dalje nečitko).

D. The settlement a violation of the principle of nationality

This division of territory violated the principle of nationality to the disadvantage of Yugoslavia. In 1910 the ethnographical line between the two nationalities was singularly clear and definite. In Gorizia—Gradisca the two lowland districts of Gradisca and Monfalcone were overwhelmingly Italian and were not contested by Yugoslavia. In the city of Gorizia, without its suburbs, there were 14,812 Italians and 10,868 Yugoslavs. In the whole of the rest of Gorizia—Gradisca there were 3,137 Italians and 137,520 Yugoslavs. The whole province, north and east of Gorizia, was solidly Slovene.

In Trieste the Italians numbered 118,959, and the Yugoslavs (nearly all Slovenes) 59,319. There were also 11,856 Germans, 779 others, and 38,597 aliens, largely Italians of Italy. The business of the city was mainly in Italian or German hands.

In Istria (less Krk—Veglia, which was uncontestedly Yugoslav) there were 145,973 Italians and 203,756 Yugoslavs. But the dividing line was tolerably clear. Seven districts along the west coast of Istria contained 104,766 of the Italians and only 46,466 of the Yugoslavs. In all the rest of Istria there were only 41,973 Italians (of whom 9,884 were in the islands of Cherso and Lussin) and 167,290 Yugoslavs.

In the cities of Fiume and Zara there were clear Italian majorities, with a cultural and economic superiority over the Yugoslavs.

It will be seen that the coastal strip from the pre-1918 Italian frontier to the southern extremity of Istria, together with the isolated cities of Fiume and Zara, was overwhelmingly Italian by nationality, while all the remainder of the contested territory was as overwhelmingly Yugoslav.

Why then did Italy insist on a settlement so ethnically unjust to the Yugoslavs? For four reasons. (1) The basic assumption was that Trieste must be Italian. (2) Strategic. The clear ethnic line would have brought the Yugoslav frontier to the hills immediately dominating the eastern border of the Venetian plain, the city and gulf of Trieste, the western Istrian coast and Fiume, and would have separated Fiume from Italy by both mainland territory and islands. (3) Economic. Italy desired to make sure of a second railway line from Trieste to Gorizia (and thence to Udine and Austria) and the lines from Trieste to Pola and to Fiume; and to obtain the quicksilver mines of Idria, the second richest in the world. Also the economic life of the Slovene population of the Austrian Coastland had been bound up with Trieste and Gorizia. (4) Nationalist. There was an ill-informed tradition, widespread in Italy, that Gorizia—Gradisca, Istria and Fiume (not to mention Dalmatia) were historically and ethnically Italian. The sacrifice of almost purely Yugoslav Dalmatia and the long haggling over Fiume were hard for Italian opinion to bear. The renunciation of any part of the Austrian Coastland would have evoked uncontrollable fury in Italy.

E. The condition of the Yugoslavs in Italy since 1919.

Of these Yugoslavs it may be said that the Croats were, speaking generally, on a lower economic and cultural level than their Italian neighbours, but that, except in Trieste itself, that Slovenes had a higher standard of literacy than the Italians, and had developed strong economic and literary organisations. The Italian census of 1921 very naturally showed considerably increased figures for the Italians, especially where they had already been in the majority in 1910; but did not substantially change the territorial distribution of the Italian and Yugoslav majorities.

In the years immediately after the war, some of the most exalted personages in Italy assured the Yugoslav minority of generous consideration for its nationality. But Italy never assumed any international obligation in the matter except as regards the Yugoslav nationals in Zara and Fiume. In those two urban districts persons who opted for Yugoslav nationality were given the same rights as the optants for Italian nationality in Dalmatia (by the Treaty of St. Margherita, 1922, in respect of Zara, and by the Nettuno agreements, 1925, in respect of Fiume). These rights included those of the free use of the Serbo-Croat language in religion and in legal documents, of the maintenance of schools and welfare institutions, and of the free pursuit of professions and trade. All the remaining Yugoslavs annexed to Italy had, as such, no rights.

Three stages can be discerned in the treatment of these Yugoslavs. (a) 1918—1923 (b) 1923—1929 (c) 1929—.

(a) The Italian Government accorded to its Yugoslavs most of the rights attributed elsewhere to minorities by treaty; but failed to protect them from mob violence. Of 531 Yugoslav primary schools, 149 were suppressed. Of seven Yugoslav secondary schools, four were suppressed. Yugoslavs enjoyed the use of their own language in dealing with legal tribunals, and their economic and cultural organizations survived. Five Slovene and two Croat deputies were elected to Parliament in 1921, despite terrorization in Istria, which elicited protests from the Italian Bishop of Trieste and Pope Benedict XV. On the other hand many Yugoslav priests were expelled from the country and several communities of religious were suppressed; and the Yugoslav clergy and publishing offices were the special object of unofficial terrorization.

(b) Italian policy changed after 1922. All Slav place-names gave way to Italian in official publications, maps, time-tables, postcards, etc. Decrees of 1926 and 1927 ordered the italianization of family names officially held to be corruptions of Italian originals. In 1928 Slav Christian names were forbidden. Between 1925 and 1930 all Yugoslav primary and secondary schools were suppressed. The teaching of Slovene in the home was forbidden. By 1929 all the Yugoslav periodicals had been suppressed. In 1925 Yugoslavs were deprived of the use of their language in legal procedure. With the nomination of Italian officials as mayors, even village affairs had to be conducted in Italian. Of 300 Yugoslav cultural and welfare associations all were suppressed in 1927-8. Under the Fascist regime there have been no Yugoslav deputies in Parliament. Thus the Yugoslavs were left with no expression of their nationality; except in matters of religion, thanks to the stubborn support which they received from Mgr. Sedej, the Slovene Archbishop of Gorizia, and of Mgr. Fogar, the Italian Bishop of Trieste.

(c) By the Concordat of 1929 the Holy See sacrificed the Yugoslavs of Italy. Henceforth every parish priest had to be an Italian subject and to speak Italian. The catechism was to be taught in Italian. The Slavonic liturgy (which had survived among the Croats) was suppressed. Neither the Slovene nor the Croat language might be used in church. The last Yugoslav religious house, that of the Lazarists near Trieste, was suppressed in 1935.

It may be true that the Italian Government has improved the material conditions of life of the poorer class of Yugoslavs. It is certainly true that that Government has attempted systematically to stamp out Yugoslav nationality in Italy.

The fate of the Yugoslavs in Italy has been bitterly resented by the Croats and Slovenes of Yugoslavia, amongst whom the organisations and newspapers of the Yugoslav emigrants from Italy have flourished; but the Government of Belgrade, with its eyes on other, more Serbian, interests, has avoided raising the issue. With the rise of the Axis to power, Yugoslav official policy has even been one of friendship with Italy, a sentiment emphatically rejected by Yugoslav public opinion. In the summer of 1940 the Government was even constrained to dissolve the societies of Yugoslav emigrants from Italy.

It is remarkable, however, that the intensity of this national question has not prevented Italy from being the chief, or second largest, customer of Yugoslavia between 1920 and 1940, except during the period affected by sanctions.

F. Final considerations and conclusions

It is impossible to state how successful the Italian authorities have been in suppressing the national sentiments of their Yugoslavs. An observer stated in 1930 that nearly a quarter of the Yugoslavs had left Italy. (1). But it seems improbable that their sense of nationality could have been eliminated in eighteen years. And the injuries done to these Yugoslavs call for remedy.

The precedent established by the German Reich, of taking the 1910 census figures as the basis for frontier revision in Bohemia-Moravia, might justify a similar use of those figures in the present case. But it is to be hoped that in this case Italians, encouraged by the Italian Government to settle in the Yugoslav-inhabited

(1) C. Baker van Bosse, *Les Minorités Nationales*, Vol. III, No. 1. January, 1930.

territory, would receive compensation, should they be extruded as a result of frontier revision.

The problem of the Yugoslavs in Italy is not to be solved merely by exchange of populations, since the Italians at present in Yugoslavia are negligible in number (not more than 8,000 by the census of 1910).

Frontier revision on ethnic lines, were they the only consideration, would be exceptionally easy; as has been shown. Such revision would leave to Italy a strip of coast, of varying breadth, from the pre-1918 frontier to the southern point of Istria, and containing Monfalcone, Gradisca, Gorizia, Trieste, Rovigno and Pola. All the rest of the former Austrian Coastland would be attributed to Yugoslavia.

But there are other considerations. The valley of the upper Isonzo, in 1921 solidly Slovene, is economically centred on Gorizia, where the Italians are in the majority. Gorizia might, on economic grounds, also be attributed to Yugoslavia. If that be considered undesirable (on ethnic grounds and on the ground that the fewer changes, the less the sum of human misery), then the frontier could be placed slightly north of Gorizia and of the railway-line Gorizia—St. Daniele—Trieste. In either case the upper Isonzo valley would be linked by railway with Yugoslavia and in either case Trieste would enjoy a double-track railway connection with Udine and Austria. In Istria, the railway-line Pola—Trieste traverses Yugoslav-inhabited territory. In this case the advantage of linking Pola and Trieste and the cultural superiority of Italy over Yugoslavia may be held to outweigh the national sentiments of the local Yugoslavs (about 100,000), who are not too numerous to be exchanged against the Italians of Eastern Istria, Zara, Fiume, Dalmatia and the Istrian islands. The frontier in Istria might approximately follow the 'Wilson Line' from the mouth of the Arsa, northwards to a point slightly east of St. Daniele.

Strategically, this revision of the frontier would bring Yugoslavia dangerously near to Trieste and render the position of the Italian part of Istria precarious in the event of an Italian-Yugoslav war. The weight of this argument depends on the post-war settlement of Europe.*

Beyond the former Austrian Coastland lie Fiume, Zara and the islands. It is submitted that the Italian enclave of Fiume is unjustifiable on any principle except that of the national sentiment of a few thousand citizens. If the above suggestions were adopted, Fiume would be isolated in Yugoslav territory. Fiume might, therefore, be attributed to Yugoslavia, subject to the reservation to Hungary of at least that country is existing facilities in the port. The even more remote Italian enclave at Zara, which is isolated, without railway connection or any trade with its hinterland, might also be attributed to Yugoslavia. Of the islands, the only one with an Italian majority in 1910 was Lussin. But the life of Lussin is closely bound up with that of the island of Cherso, with which indeed it is joined by a bridge. Lussin, therefore, together with Lagosta, might be attributed to Yugoslavia, the Italian islanders being exchanged against Croats of central Istria.

The effect of the proposed alterations would be (1) to make Yugoslav the whole of the Quarnero, its coasts and islands, in accordance with the words of Dante, quoted by Mazzini in 1871.

«... a Pola dentro del Quarnero,
Ch'Italia chiude e i suoi termini bagna»,**

(2) to 'redeem' most of the Slovene territory in Italy though depriving it of connection with Trieste (and also perhaps Gorizia), (3) to leave a small minority of Slovenes in Trieste (and perhaps Gorizia), who might be exchanged against Italians recently intruded into the territory north of Trieste, (4) to exchange about 100,000 Yugoslavs of central and western Istria against the Italians of Fiume, Zara, Eastern Istria, the islands and Dalmatia;* thus leaving no Italians in Yugoslavia and no

* A more ethnically correct frontier could be drawn, giving Pinguente and Pisino to Yugoslavia; but leaving to Italy the main railway line from Pola to Canfanaro, whence a railway could be built to Montona to join the Parenzo—Montona—Pirano—Trieste railway. But such a railway, which may already exist, appears a poor substitute for the main-line. A more important point is that such a change of frontier would leave too few Yugoslavs in Italy for equitable exchange against the Italians of the territories attributed to Yugoslavia.

** Soritti, XVI, 143.

* The number of Italians now resident on the east coast of Istria, in Fiume, Cherso and Lussin, cannot be estimated from available material, owing to the changes of administrative districts as well as the absence of nationality figures.

Yugoslavs in Italy. Since the difficulty arises that most of the Italians concerned are engaged in maritime and urban occupations and most, but not all, of the Yugoslavs in agriculture, it is suggested that the exchange of populations should be voluntary, but that the minorities on both sides should be warned that they will receive no 'minority privileges' should they refuse to be exchanged.

It is to be remembered that, should any of the territories under discussion be attributed to Yugoslavia, the federal constitution, which is in process of being applied to that country, will ensure that such territories come under the administration not of the somewhat 'Balkan' Serbians, but of the much more 'European' authorities of Ljubljana and Zagreb.

Should any revision of the Italo-Yugoslav frontier be made on the ground of nationality, equity would seem to require that some similar revision should be made, e. g. on the Hungarian and Albanian frontiers, to Yugoslavia's disadvantage.

5th February, 1941.

Foreign Research and Press Service,
Balliol College,
Oxford.

Prilog 2

MEMORANDUM

ON THE SLOVENE TERRITORIAL CLAIMS AT THE MOMENT OF THE ESTABLISHMENT OF THE NEW BOUNDARIES OF THE YUGO-SLAV STATE.*

When the new Yugo-Slav State was created by the Treaties of Saint Germain, Trianon and Neuilly in 1919, the Slovenes lost one third of their national territory to Germany (Austria), Italy and Hungary. Two thirds only were included in the new Kingdom of Serbs Croats and Slovenes. It can, therefore, be said with the fullest right, that the Peace Treaties of Paris in 1919 divided the Slovene national territory between 4 different States: Germany (Austria), Italy, Hungary and Yugo-Slavia.

All this was done to please Italy and Austria. Italy, which at that time was allied with Great Britain, United States and France, claimed certain parts of the Slovene territory for herself as well as for the then created small Austria. Italy then advanced in support for her claim the singularly strong argument that she wanted to be the surest and the strongest guardian of the policy of the Western democracies in these parts of Europe. The Italian contention was, that the newly created Yugo-Slav State would absorb too much of the population of former Austria-Hungary far beyond her power of assimilation so that the presence of too many foreign elements, unfriendly disposed towards the policy of the Western democracies, would prove a danger which Yugo-Slavia herself might not be able to cope with.

Now, the Slovenes have always — and very strongly indeed in 1919 — insisted upon their being one with the Serbs and Croats and included into the new Yugo-Slav State. It was therefore because of these Italian pretensions, which as we see now, were exclusively to her own benefit and to the benefit of Austria then shepherded by Italy, that the victorious Allied Powers traced the new frontiers through the Slovene nation and that only to two thirds were given the opportunity of coming to the Yugo-Slav State, whilst more than one third went to Italy, Germany (Austria) and Hungary. To Italy went the most important part economically, Trieste with its natural hinterland of Gorice, whilst to Austria went the most beautiful Carinthian province. It must not be forgotten that the "Venezia Giulia", as the Italians call the provinces of Trieste and Gorice, is entirely Slovene. Carinthia is nearly 50 % purely Slovene. The district of St. Gotard (Monoster), with its 7.000 Slovenes was given to Hungary for reasons which have never been disclosed.

Now, in the present war, Germany and Italy have themselves destroyed these frontiers, when they attacked Yugo-Slavia and then carved up the whole Slovene territory without any consideration of their own arguments which they put forward at the Peace Conference in Paris in 1919. The present dismemberment of the Slovene territory by Germany and Italy is a clear proof and test of their true

* Memorandum se donosi s ispravljenim pogreškama koje postoje u originalu.

policy. Germany and Italy are guided in the policy against Slovenia and Yugo-Slavia by the most violent possible imperialism which leaves no place for moral considerations whatever.

Yugo-Slavia, which is a national State of the Serbs, Croats and Slovenes, has the right to insist upon the union of any and every portion of our national territory. This means that new Yugo-Slavia must have frontiers corresponding to the strategic, economic and national laws which govern her existence as State and nation.

These are, in brief the reasons why in this historic moment and before the final breakdown of our centuries old enemies, the Germans and Italians, we Slovenes have decided to bring forward our old claims, insisting as we do on the definite and final union of all the Slovene national territory and its inclusion into the future Yugo-Slav State.

According to our opinion the future frontiers of Yugo-Slavia in the West must run in the Adriatic Sea and follow the river Tagliamento to its source, whilst they must follow in the North the mountain range of the Hohen Tauern. All the details concerning these new frontiers can be read from the map attached to this Memorandum.

The following "pro memoria" explanations shall make clear and intelligible the Slovene claims and justify them in the light of history, economics, national defence, and civilisation.

I. THE VOICE OF HISTORY

The Slovenes came into their lands at the end of the great migratory movement of peoples, exactly after the exit of the Langobards who moved further down into Italy's plains and made the place free for the oncoming Slovenes. This happened 568 A. D. The Slovenes then settled in a relatively very extensive area, which extends from the Adriatic Sea in the South to the Semmering in the North, from Blatno jezero (Lake Balaton) in Pannonia in the East to the Pustriška dolina (Pustertal) and Toblach with the sources of the Drava in the West. On the Adriatic shore the Slovene territory begins in Istria and extends, including Trieste, to the delta of the river Tagliamento in the great Frioul plain. In the East the Slovenes occupied nearly the whole of the ancient Roman province of Pannonia, where they organised their first powerful and flourishing State under the Duke of Kocelj, who took residence on the shore of the Blatno jezero (Lake Balaton). Later on in history the Dukes of Carinthia ruled over nearly the whole of the Slovene territory.

Of course, the Slovenes did not and could not keep all the lands in which they had settled. In the course of centuries Germanic pressure from the North and Roman pressure from the South forced the Slovenes to draw back or to give in. In the East the mongolic violence of the Hungarians destroyed the Slovene State of Duke Kocelj. But in spite of this all, the Slovenes remained masters of their national soil on the Adriatic in Trieste and in Gorice, in the provinces of Carinthia, Carniola and Southern Styria, for more than 13 centuries.

The whole history of the Slovenes is a neverending struggle for existence. Their main foes were, and are, the Germans and the Italians. The life and death battle started with the coming of the Franks who thundered down upon the Slovene territory and steadily diminished the independent authority of the Slovene Dukes. After the Franks came others. They all adopted the same means. Violent wars, savage and ruthless, economic pressure, suppression of Slovene culture, ruthlessly enforced germanisation or italianisation of the people, political slavery, fills the history of the Slovene nation. The Habsburg emperor Joseph II. (1780 to 1790) was the man who decided to germanise the whole of Austria and started with appropriate political measures to that effect. He suppressed the Slovene language in the schools and defended its use in the Public Administration. In order to finish with the Slovenes as soon as possible the Austrian State went so far as to enlist the help of the Italians. This regime lasted up till the end of the last world war.

The peace treaties in 1919 freed two thirds of the Slovene nation and included them in their national State, Yugo-Slavia. But the Slovenes whom the same treaties handed over to Italy, Germany and Hungary found their situation much worse. They were left without any protection. They lost the most primitive rights that any nation possesses by the strength of Natural Law. Italy, Austria (later Germany) and Hungary solemnly pledged themselves not only to respect but to further the

written rights of the national minorities. Not one kept their word and not one respected the international obligations towards our national minority. All the bilateral undertakings they have accepted with Yugo-Slavia, were but worthless scraps of paper for them.

After 1919 Italy forbade the Slovenes to have even private cultural associations. The Italian government dissolved and completely destroyed 434 Slovene cultural Societies and confiscated their properties. Fascist organisations were compulsorily introduced everywhere. Italy entirely suppressed the Slovene press and stamped out the Slovene book. The imprimeries were confiscated. The Slovenes had then 1 daily newspaper, 1 weekly and several monthly and other periodicals.

In 1919 Italy signed a Treaty of friendship with Yugo-Slavia which permitted the distributing of Slovene literature in Italy and of Italian literature in Yugo-Slavia. But in spite of the solemn pledge Italy refused to allow the publication and distribution of Slovene literature on the contention that the Slovenes were able to read Italian and that the Italian literature was rich enough to satisfy their wish for instruction. The Italian government forbade the use of Slovene language even in the churches. In pure Slovene parishes Italian priests were appointed. The existing Slovene Seminaries for the education of the clergy were confiscated or were given Italian superiors and professors. The oppressed Slovene people could not even pray to their God or sing in his honour in their mother tongue. When, occasionally, the Slovenes protested against such barbaric methods of oppression, the Italian authorities employed the most cruel and sometimes even bloody means to smother in its infancy the slightest hint of protest. The list of mostly artificially mounted »justice-shows« is very long and the innocent victims very numerous. We remember only a few now famous and glorious names: Gortan, Bidovec and his group. They gave their lives for the liberty of their people. The intellectuals were by far the most persecuted. Either they were sent in masses into the concentration and internment camps, or they had to fly from their home-country into Yugo-Slavia or elsewhere. Many of them were sent to varied government posts in the interior of Italy whilst in the Slovene districts the most incompetent Italians were given official appointments. In a few years the Slovenes were robbed of their intellectual leaders. Moreover, they lost all their economic and cultural organisations and were held down by every imaginable political means. A few years were sufficient to bring the highly civilised Slovenes in Italy into a state of the most shameful slavery. This for Italy.

No less hard was the régime under which lived the Slovenes left in Germany (Austria) or in Hungary. Neither in Carinthia or Styria (Austria) or in Hungary have the Slovenes more than one single national school. Nowhere is the private teaching of Slovene permitted. The Slovene intellectual leaders, priests and teachers are being persecuted, sent to prison, kept for months in internment camps. Great is the number of former influential and well to do Slovenes who have lost all their fortunes because they were not able to stand against systematical, economic and political oppression. Germany introduced lately very cruel legislation which gives the government authority to chase the Slovene owner from his own home and soil without any compensation whatever. The leader of the Carinthian Slovenes, Msgr. Poljanec, a saintly priest and a former member of Parliament, died in prison.

In this connection we quote the official figures published in 1910 of the population of »Venezia Giulia«

Slovenes	420.000
Croats	123.000
Total	543.000 Yugo-Slavs.

At the same time the population of the Slovene part of Carinthia and Styria which was annexed by Austria (Germany) was 129.000 Slovenes.

In the district of St. Gotard (Rab Slovenes) which went to Hungary, lived 7.100 Slovenes in 9 big villages.

We have quoted the figures from the official statement of 1910 because at the so-called »rectification of frontiers« in the Czecho-Slovakian crisis of 1938, Germany and Italy based their claims also on this census.

It is impossible to put an end to this situation otherwise than by uniting the whole Slovene territory and embodying it definitely and finally in the new Yugo-Slav State.

II. GEOGRAPHICAL CONSIDERATIONS.

The territory which according to our suggestions ought to compose the future Slovene administrative compound within the frontiers of new Yugo-Slavia is also, geographically speaking, a perfect unity. In the West the new frontier would follow the river Tagliamento from the Adriatic Sea to its source and join the German-Italian frontier at the Ploeken Pass. From there it would follow exactly the western, northern and eastern frontiers of the province of Carinthia to the mountain peak called Koralpe (Golica) from where it would run in an easterly direction nearly in a straight line to the town of Wildon, south of Graz, and further towards the East following the water demarcation line of the rivers Mura and Raba to the town of Monošter (St. Gotard), where it would eventually turn South and slowly join the old Yugo-Slav-Hungarian frontier, following the river Krka to its junction with the river Drava.

The territory thus described and including South Slovenia, which already is part of Yugo-Slavia, forms with Trieste as its natural outlet into the Sea a perfect geographical unity which covers the domain of the rivers Drava, Sava and Soča in their upper part. It is, as we see, a geographically very homogeneous territory which possesses all the general conditions for a prosperous development of its — also homogeneous — population.

III. STRATEGICAL REASONS.

The frontiers which were given to Yugo-Slavia in 1919 were arranged for the special strategical benefit of Italy and Germany. Both powers took full advantage of this when they attacked Yugo-Slavia on April 6th. It follows then that the new frontiers must conform to the strategical requirements of the future national defence of Yugo-Slavia. The new frontiers, as we have traced them, would be satisfactory from this point of view. To the West they would follow the river Tagliamento, to the North the high mountain ranges of the Hohen Tauern, to the East again the rivers Mura and Krka. Were the present western and northern frontiers to remain in status quo they could never be adapted strategically to provide adequate protection against future marauding powers. The new line, as proposed, fully answers to all requirements of a serious national defence.

IV. WHAT ECONOMICS SAY.

The territory which we have delimited as Slovene territory was until the peace treaties of Paris economically a homogeneous one. The map shows clearly that this did not change. Trieste was and remains for all these districts the natural outlet to the Sea. It was so in the time of the Roman empire when there were numerous roads which passed from the Adriatic shores northward and eastward to connect these regions. Later on the emperor Charles VI (1740) constructed the first great modern road from Trieste into its Alpine hinterland. Austria-Hungary did all in her power to eliminate Venetian and Italian influence in Trieste so that this town might remain in fact the port of the Eastern Alpine world. Moreover, the whole Slovene territory is by railway and road directly connected with Trieste. When Italian imperialistic ambitions predominated in 1919 and Trieste was cut off from its natural hinterland, not only was the town itself quickly sentenced to economic death but also the whole Slovene territory cut off from its Adriatic port and brought to great damage.

V. THE MEETING PLACE OF THREE CIVILISATIONS.

The Slovene territory was the meeting place of three great civilisations: Slav, Germanic and Romanic. The pioneers of the Slav civilisation were the Slovenes, who pushed to the West where they were met by the Germanic and Latin cultural world. On Slovene territory several high roads of human culture met. The Germanic North pressed towards the South, the Germanic West again tried to find way for its

»Drang nach Osten«, whilst the Latin South made every effort to penetrate into the Central European sector and into the Balkans. When we take into consideration that this very territory in Roman times enjoyed a very high standard of civilisation and cultural progress, then only can we understand how it was possible for the Slovenes to have come in touch with ancient civilisations and to have developed in these regions their own, specifically national rich and well balanced home culture which is acknowledged and admired by everybody who knows Slovenia.

It might be added that the Slovenes are as a whole a Catholic people and that 2% only belong to other religions denominations.

VI. ADDITIONAL OBSERVATIONS.

1. The frontiers which we have suggested for new Yugo-Slavia depass, it is true, there and where the national boundaries of the Slovenes. It must not be forgotten, however, that the whole of Carinthia, had until very recent times a Slovene population and was in fact Slovene national territory. This also applies to Styria. There are, even nowadays, numerous names of villages, towns, rivers, valleys and mountains, which are derived from the Slovene language. Numerous also are the family names that bear witness to the fact that there once lived and still live, Slovenes in spite of all the violent and cruel methods of germanisation. The time is now opportune to review the centuries old wrongs committed against the Slovenes by Germans.

2. East of the river Tagliamento live the Friouls. They belong to the Latin race have their own language and national culture. They do not feel Italian nor do they admit that they are a part of the Italian people. The Slovenes lived with the Friouls in the best neighbourly relations. But for Italian interference differences between them would have been altogether unknown. From the point of view of Church administration the Friouls were for several centuries united to the patriarchate of Aquila (Oglej), together with the Slovenes. Between the Friouls and the Slovenes the harmony is in no danger of being unpaired by the inclusion of the Frioulian territory in Yugo-Slavia, and certainly no weakening of the strength and stability of the new Yugo-Slav State is to be feared.

There is still another powerful argument for the inclusion of the territory East of the Tagliamento river in Yugo-Slavia. From the economic point of view all this region, like the remaining Slovene territory, depends on Trieste. The Friouls have several times in the past 20 years expressed their wish to be included in Yugo-Slavia. Economic assets were the strongest reasons for this demand.

If it is true, on the one side, that the proposed new frontiers pass in certain districts the line of racial demarcation, it is on the other also clear that the proposed tracing of the new boundaries is sufficiently justified not only by economic and strategic considerations, but by certain other considerations which prompt our proposal.

3. The Slovenes in 1848, when they were still in Austria, solemnly made known their old claims. Then they asked — in a historical resolution — to be incorporated into a »United Slovenia«. The Austrian government savagely crushed this movement before it could bear fruit. In 1917 and 1918 again all the Slovenes insisted upon being included in Yugo-Slavia. But Italy, then on the side of the Allies, frustrated all these just claims and made impossible any equitable solution of the problem. Today, centuries of sufferings of the ill-treated Slovene people as well as the sacrifice of all Yugo-Slavia imperatively demand the realisation of our full national ideal.

4. We must bear in mind also that after this war, if we want to avoid a renewal of the Germanic push towards the East, a solid barrier is necessary in Central Europe. Yugo-Slavia, and in Yugo-Slavia the united Slovenes, will have to be the stronghold against Germanic imperialism. The attitude of Italy in the present war shows, moreover, that similar protective measures are needed against her imperialism. As long as Italy is the mistress of Trieste, the Adriatic Sea will remain her »mare nostrum« and her will of expansion into Central Europe and into the Balkans will know no limits. We do not know of any reason why, after the present contest, this could not be altered, nor why the interests of Yugo-Slavia, which are the interest of the Allied democracies, ought to suffer for the benefit of the Axis Powers.

The Slovene demand, that Trieste must be included in the new Yugo-Slav State, does, on the other hand, not mean that we shall not be ready and prepared to put the use of the harbour at the disposal of every interested Power on the basis of mutual agreements between them and the Yugo-Slav State.

Thus only the administratively united Slovene territory, included in the Yugo-Slav State, will be for the future the impregnable stronghold against all imperialistic aims of the Powers, which in the present war, have proved to be the mortal enemies of the liberty of nations.

WE CONCLUDE.

We Slovenes sincerely believe that Great Britain with all her democratic allies will establish a lasting peace and order based on justice, and that they will make good all the wrongs and injustices done to the small nations. If they do this in the case of our nation, then they can but accept and put into practice the following proposition:

The Yugo-Slav territory has to be enlarged to the river Tagliamento and the present Carinthian boundary in the West, to the mountain range of the Hohen Tauern and the line Golica (Koralpe)—Wildon—Monoster (St. Gotard)—river Krka in the North. This is necessary:

1. In order to unite the entire Slovene national territory and to include it in new Yugo-Slavia.

2. In order to include this territory, which from the economic and geographical point of view forms a perfectly united entity, in Yugo-Slavia, with whom it is essentially united also by national cultural ties.

3. In order to give Yugo-Slavia in the North and in the West such strategical frontiers as will enable her to organise the defence against Germanic and Italian imperialisms.

At the Seat of the Royal Yugo-Slav Government on the first of May 1941.

Prilog 3

MEMORANDUM

In view of the fact that some institutions in Great Britain are already studying the problems of Europe after the war; and in view of the fact that these questions are brought into discussion by Yugoslavia's neighbours, to the detriment of Yugoslavia, the Yugoslav Government considers it necessary to inform His Britannic Majesty's Government with regard to the present state of these questions, as it appears to the Yugoslav Government, in order that the Yugoslav point of view may be an object of the studies of all institutions which are concerned with matters regarding frontiers and international relations in post-war Europe after an Allied victory.

In principle, the matter concerns the territory on which live compact masses of the Slovene and Croat people. Since 1848, the Slovenes and Croats have carried on their struggle and have organised a resistance against the German-Habsburg regime, because in that period the Slovenes were subjects of Austria. The first part of about 56,000 Slovenes, who were in the district of Udine (Beneški Slovenci) came under the Italians in 1866. The rest of the Slovenes remained in Austria-Hungary till 1920.

Already in 1872, the Slovenes, in agreement with the Serbs and Croats, formulated a Yugoslav Programme. The programme gained in reality especially during the Balkan Wars of 1912–14. The Yugoslav efforts were particularly developed during the last war, when the whole Slovene and Croat delegation in the Vienna parliament declared for Yugoslavia. Meanwhile, other Slovenes, Croats and Serbs actively participated in the Yugoslav Committee in London. In 1917, i. e. at the time when Germany and Austria were strong on all fronts, all the Slovenes and Croats were carrying out their national plebiscite for Yugoslavia. The Peace Conference after the last world war did not bring to the Slovene people a complete national liberation. Owing to the Italian insistence, because of the promise given to Italy by the secret Treaty of London in 1915 and because of the Italian promise that

she would be the principal guardian of Western democratic interests in Central Europe, with the promise to consider the national character of the Slovene people who remained within the Italian frontiers it was decided after many difficulties in the Peace Conference to draw the frontiers between Italy and Yugoslavia in such a manner that in the Kingdom of Italy there would remain about 600,000 Slovenes and Croats. In such a manner also were drawn the frontiers between Austria and Yugoslavia so that in Austria there remained about 120,000 Slovenes and in Hungary about 10,000. All these parts of the Slovene and Croat people, comprising the Slovenes in the Italian district of Udine, live in compact masses on that territory and form with the rest of the Slovene parts which are within the frontiers of Yugoslavia a national unity in the geographical and economic sense. They are, especially: the districts of Trst, Istra, Gorica and Videm (Udine) in Italy; Koruska in Austria (Germany) and the small district of Rabskih Slovenac, near Monostra, in Hungary.

These partitions of the Slovene people between three foreign States is considered as a national disaster and injustice which is all the greater and more noticeable in as much as the Slovene people number scarcely 2,000,000 souls, who, by their culture, solidity and diligence, are to be considered among the most progressive people in Europe.

In the present war, after the occupation of Yugoslavia, Germany, Italy and Hungary have partitioned between them all the parts of Slovenia in Yugoslavia and annexed them to their respective countries.

Italy, Austria — and, since the occupation of Austria, Germany — and Hungary have, for these twenty years during which they had the Slovenes under their rule, brutally over-ridden all international obligations towards the Slovene minorities in their respective States. They have forbidden the use of the Slovene language in the schools, churches, courts and all public departments; they have forbidden Slovene literature and newspapers; they have destroyed the economic, cultural and humanitarian and even religious institutions and organisations of the Slovene people. The Slovene intelligentsia has been expelled or put in prisons and concentration camps or rendered materially destitute. Many of those engaged in the Slovene national struggle have been condemned to this, or to many years' imprisonment. Slovene Christian names and surnames and the names of districts, villages, rivers, towns, forests and so on have been forbidden and changed. In the politics of denationalisation, the Italian, Austrian, German and Hungarian regimes have been equal. The Croat people had the same fate in Istria.

The present rounding-up and expulsion of the Slovenes is similar only to what has been done in Poland.

In spite of the fact that Italy, Austria (or Germany) and Hungary are on the side of the Axis Powers, the Royal Yugoslav Government fears that the Slovenes and Croats may find themselves, after this war, again outside the Yugoslav frontiers and exposed to the injustice of foreign regimes. Because of this, the question is constantly under consideration in the Slovene emigrant press in America.

By this communication, the Royal Yugoslav Government does not suggest that the questions raised above must be decided now, or that any definite point of view must be formulated. It is only intended to inform the British Government of the Yugoslav point of view and to put forward its hopes that, at the time when the questions come to be settled, there will be taken into account the reasons which merit a just decision. This will mean that all the above-mentioned Slovene and Croat territory will come within the frontiers of Yugoslavia, in conformity with the principles of the Churchill-Roosevelt Atlantic Declaration, and in accordance with the self-determination of peoples. The last-named principles were in 1920 very seriously injured as regards the Slovene people.

London, 27th December, 1941

Riassunto

LA GRAN BRETAGNA E IL PROBLEMA DELLA REVISIONE DEL CONFINE ITALO-JUGOSLAVO NEL 1941.

Nel saggio si cerca di chiarire, in gran parte in base a documenti ancora inediti dell'archivio del Foreign Office, le circostanze nelle quali venne iniziato nel 1941 il problema del litorale sloveno e dell'Istria. Qui si riporta che il governo britannico nel marzo del 1941, con le sue promesse di appoggio per la revisione del confine italo-jugoslavo a favore della Jugoslavia, tentò di influire sul governo jugoslavo, specialmente sul principe reggente Paolo, affinché non cedesse alle richieste tedesche e la Jugoslavia, assieme alla Turchia, si opponesse al previsto attacco della Germania alla Grecia. Dall'analisi dei documenti è evidente qual'era il punto di vista del Foreign Office riguardo alla questione della Regione Giulia e quale carattere aveva la promessa fatta dal governo britannico a quello jugoslavo. Si tratta poi dei tentativi dell'emigrazione politica slovena tendenti a far conoscere al governo britannico l'aspirazione del popolo sloveno all'unificazione di tutti i territori sloveni nell'ambito della Jugoslavia e dei passi compiuti dal governo del gen. Simović per intavolare il problema della revisione dei confini con l'Italia, l'Austria e l'Ungheria. Un'attenzione particolare viene prestata al discorso tenuto dal gen. Simović alla radio britannica nel giugno del 1941, nel quale vennero espresse pubblicamente le aspirazioni territoriali jugoslave, alle reazioni dell'emigrazione antifascista italiana negli Stati Uniti d'America e all'atteggiamento di riserva assunto dal Foreign Office. Si illustra poi, come nel dicembre del 1941 avvenne la consegna del primo memorandum del governo jugoslavo sulle richieste territoriali jugoslave e quale carattere aveva questo memorandum. L'autore conclude che gli alleati e l'opinione pubblica mondiale, già nel 1941, erano a conoscenza del fatto che alla fine della guerra sarebbe stato posto il problema della revisione dei confini con l'Italia, l'Austria e l'Ungheria, ma che le reazioni del Foreign Office al discorso di Simović e l'appoggio ricevuto dagli antifascisti italiani negli Stati Uniti preannunciavano che la soluzione del problema avrebbe creato grandi difficoltà. Il governo britannico, sostiene l'autore, diede al governo jugoslavo solo un'assicurazione confidenziale di essere pronto a sostenere la richiesta di revisione del confine italo-jugoslavo, ma non prese nessun impegno concreto in merito al territorio che sarebbe stato disposto a riconoscere alla Jugoslavia. La posizione assunta dal governo britannico prevedeva che durante la guerra non bisognava concludere nessun accordo nè fare alcuna promessa sui confini post bellici e in questo si era trovato in linea con il governo statunitense, così che anche l'iniziare il problema del litorale sloveno e dell'Istria nel corso di tutta la guerra era molto difficoltoso.